

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де үнүп
эгелээн

№ 87 (16545)

2002 чылдың
АВГУСТ 1,
четверг

Ат салган шагы 20.00
Садар өртээ 3 рубль.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ КЫЗЫГААР ЧООГУНУҢ ЧУРТТАКЧЫЛАРЫНГА КЫЙГЫРЫЫ

Хүндүлүг ха-дунма, чонувус!

Тыва Республиканын Чазаа сөөлгү үеде кызыгаар чоогунуң чурттакчыларының амыдырал-чуртталгазынга дээштиг дузаны чедирер дээш көскү арга-хемчеглерни ап чорудуп турар. Эң ылангыя Моол-биле күрүне кызыгаарын быжыглаар дээш, эп-найыралдыг кады ажилдажылганы сайзырадып, таарымчалыг эки байдалды тургузары-биле Тыва Республиканың Чазаа кызыгаар талазы-биле айтырыгларны шийтпирлээр эргелел черин тургускан. Ол ышкаш оорлаттыргаш ийикпе, азы оъттап чораш кызыгаар ашкан малды тып эгидер тускай комиссияларны кызыгаар чоогу кожуун чагыргаларына тургускан болгаш ол малды бүрүн эгидип алырының барымдаазы бар апарган.

Кызыгаар чоогунуң корум-чурумун быжыглаар дээш Чазактын талазындан бүгү чогумчалыг хемчеглерни ап турбуже, бо чылдың июль 24-те Эркин кожуун девискээринге Кызылдың кызыгаар отрядының шериглериниң талазындан кем-херектиг үүлгедиг кылып, кызыгаар чоогунуң чурттакчыларының амы-тынынга четкен чорук бүгү чонну болгаш Тыва Республиканың Чазаан улуг хөлээшкениге таварыштырган.

Бүгү талаыг истелгениң баштайгы түннелдери-биле алырга, ук чорук национал талазы-биле чөрүлдээрден эвес, дээрбечи, үптекчи чоруктан

эвес, а кызыгааржыларның талазындан арагалаашкын кылганының үре-түңнели болуп турар. Бо айтырыгны Россияның кызыгаар шеринин удуруттулгасы, прокуратура, суд черлери долузу-биле түңнөп көргөш, шыңгыы харысалганы буруулуг кижилерге онаары чугаажок.

Хүндүлүг хамаатылар!

Бистиң кызыгааржыларыбыстың талазындан мындыг айыылдыг кем-херек үүлгедиг моон мурнунда турбаан. Ынчангаш бо таварылга бир дугаар болгаш эң сөөлгү таварылга болзун деп Тываның Чазаа бүгү чон мурнунга күзөп, йөрээп турар болгаш, бо талазы-биле кандыг-бир чөрүлдээ болдурбайн, хоойлу-дүрүмнү сагып, мерген угаанныг, эки бүдүштүг болурунарга бүзүрээр-дир мен.

Чурттуң күрүне кызыгаарын камгалаары хамаатыларның ыдыктыг хүлээлгези болур. Россия биле Моолдун кызыгаары эп-сеткилдин, акы-дунмалышкы чоруктун, тайбынның кызыгаары болурунга үлүүвүстү кириээлинер, эргим чонум.

Кызыгаар чоогунуң чурттакчылары тайбын чаагай болзун!

Хүндүткел-биле, Тыва Республиканың
Чазаның Даргазы Ш. ООРЖАК

БУРУУЛУГЛАРНЫ ТОРГААН

Сөөлгү чылдарда Кызыл хоорайның чуртталга бажыңнарының чанынга уруглар ойнаар чаа чараш шөлчүгөштер немей туттунулаан. Бо чайын база элээн каш шөлчүгөштер немешкен. Оларның хөй кезин тоол маадырларының ыяштан чазап кылган янзы-бүрү дүрзүлери ээлеп турар. Хоорайның чагырга чериниң бо талазы-биле кылып чорудуп турар ажылын мактап болбайн канчаар, ынчалза-даа оларны кандыг "өртектер-биле" кылып турарын база билзе чогуур.

Чоокта чаа муниципалитеттин 1 дугаар бажың эргелелиниң "Бистиң бажыңыбыз" унитарлыг бүдүрүлгезинин ажилчыларны хоорайга уруглар ойнаар шөлдөр кылыгы-биле Кызылдың чөөн талазында "Орбита" чоогунда арыгдан он-он дириг теректерни болгаш хадыңнарны 3 хүн кезип

тургаш, туттурган. Оларны Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының талазы-биле комитетинге хамааржыр республиканың биче хемчээлдиг хемелер инспекциязының ажилдакчылары Олег Хомушкун, Адыгжы Дан-Сүрүн болгаш Валерий Хертке сагыш човаачал улустуң дыңна-

ды-биле туткан. Чөпшээрел чок ыяш кезип турган ажилчыларның "Дружба" хирээзин болгаш өске-даа херекселдерин хавырган. Бойдус курлавырларының талазы-биле комитеттин ажилдакчылары протоколду тургускан болгаш буруулугларны 24 муң рубльге торгаан. Бүдүрүлгө чериниң удуруттулгасы саң-хөө айтырының бергезин тайылбырлааш, кескен ыяштарның орнунга 40 ыяш дөстөрүн олуртуун азаан.

Ыяш оорлап кезип турган ажилчылар дыка хөй теректерни бичи-ле ыргак-дагыр боорга, октап азы чедир кеспейн каап турганы база ынчан илерээн.

♦ РФ-тин Президентизи В. Путин Россияда Белоруссияның бүрүн эргелиг элчини Александр Балхинни хүлээп алгаш, ийи чурттуң политиктиг, экономиктиг айтырыгларын чугаалашкан.

♦ Грузияның Банкит кызазынга чаштынып тургаш, Чечен Республикада чаза таварып кирерин оралдашкан дээрбечилерни кызыгааржылар доктааткан. Аткалажылышкын үезинде 5 кызыгааржы өлгөн, ийи кижиги балыглаткан. Дээрбечилерден 16 кижини узуткаан, үш дээрбечини тудуп, оларның өчүктөрүн ап турар.

♦ Москвадан Санкт-Петербургче ужуп үнгөш, чуура дүшкен экипаж кежигүнү 14 кижиги өлгөн ИЛ-86 самолеттун ондакка таварышкан кол чылдаганын тодараткан: самолеттун

стабилизатору үрелгени илерээн. Стюардесса Арина Виноградованың кады экижээн, өчүүн берип эгелээн, а оон эжи Татьяна Моисееваның байдалы нарын, ам-даа эмнээри негетинип турар.

♦ Львовка авиашоу үезинде өлгөн 83 кижиниң 45-ин сөөлгү орукче үдеп ажааган. Качыгданнарга бүгү таланың дузаламчызын көргүзүп, эмнелгелерде чыдарларга хан дужаары калбарган. Андарылган СУ-27 самолеттун парашют-биле халааш, дириг арткан ийи уждукчусун тудуп хоругдаан.

♦ РФ-тин даштыкы херектер сайды И. Ивановтун болгаш

КУДР-ниң даштыкы херектер сайды Ким Че Ирниң ужуражышкыны үре-түңнелдиг эрткен. И. Ивановтун РФ-тин Президентизи В. Путинниң албан бижин дамчыдып берген.

♦ Сицилияга көстүп көрбээн кааннашкын үргүлчүлөп турар. Бүгү шөлдөр чарлып элезиннелген. Чаас чагбастаан. Ужуп чоран куш безин изигге өрттенип өлүп турар. Ижер суг оочуру көвүдээн.

♦ Иерусалимге чазылдырышкын кылган террорист боду өлгөн, чоогунга турган 6 кижиги балыгланган.

(Агентилелдер медээлеринден).

СӨӨЛГҮ ШАКТА

ТР-ниң Чазанда АЖЫКТЫГ ДУГУРЖУЛГА

Тыва Республиканың Чазаның июль 30-де болуп эрткен ээлчеглиг хуралына республиканың экономиказын, социал адырын хөгжүдеринге ужур-дузалыг чээрби айтырыгны чугаалашкаш, чогуур доктаалдарны хүлээп алган.

2002 чылда чурттакчы чонга эмчи дузаны чедирерин хандырар айтырыглар талазы-биле Россия Федерациязының Кадык камгалал яамызы, ыяп-ла медицина камгалалының Федералдыг фондузу биле Тыва Республиканың Чазаның аразында кады ажилдажылга талазы-биле Дугуржулганың төлевилелиниң дугайында айтырыг оларның бирээзинге хамааржыр. ТР-ниң Кадык камгалал яамызының сайдының бирги оралакчызы В.Н. Ширипей бо талазы-биле илеткел кылгаш, чурттакчы чоннуң кадыын

камгалаар, аарыгларга удур демиселди күштелдирер, эмчи кадрларны белеткээр айтырыгларны моон соңгаар чедишкенин шийтпирлээринге ужур-дузалыг Дугуржулга болурун демдеглээн. Ук документиге он ат салыр дугуржулганы кошкан, ында үш таланың чурттакчы чонга эмчи дузаны чедирериниң хемчеглерин айыткан.

Чазак кежигүннери Дугуржулганың төлевилелин сайгарып көргөш, чүүлдүгүнүп деткээн. Ук документиге хамаарыштыр доктаалды Чазак хүлээп алган.

ТУДУГНУҢ ӨРТЭЭ ЧҮГЕ УЛГАТКАНЫЛ?

Кызыл хоорайда чуртшинчилел музейиниң тудуунуң тудуг-монтаж ажилдарының смета өртээн бадылаарының дугайында айтырыгны хуралга чугаалашкан. Тыва Республиканың инвестиция тудуг эргелелиниң начальниги В.Д. Кавалайының хуралга кылган дыңнадыын езугаар алырга, тудуг материалдарының өртег-үнезиниң улгатканы-биле музей тударына берген акша ажыр чарыгдаттыган болуп турар. 28 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажилдарын тудугжулар кылган, 6 миллион рубльдиң херектиг тудуг материалдарын садып алган. Музей тудуун доозуп, ажылгалга кириеринге ам-даа 48 миллион рубль хереклеттинерин ол Чазак кежигүннеринге дыңнаткан.

Тендер керээзин езугаар музей тудуун 19 миллион рубль-биле Капустинниң бригадазы тудуп доозар ужурулуг турган. Херек кырында берген акша-көпеекти ажыр чарыгдан, объектини доозарына чедир ам-даа хөй хөрөңгү херек болу берген. Ооң үнүп келген чылдаганын тодарадыры-биле Чазак кежигүннери шыңгыы сайгарылганы кылган.

Тыва Республиканың Чазак

Даргазы Ш.Д. Ооржак музей тудуун доозарының керээзин Капустин үрээнин чугаазына айыткаш, хөй акша-төгерики артыкка чарыгдананын чылдагаанын, чүге ыңдыг четпестер болу бергенин В.Д. Кавалайдан айтырган. Кол-ла чылдагааны музей тудуунга херектиг тудуг материалдарының өртег-үнези улгатканындан болу бергенин ол тайылбырлаан.

Музей тудуунуң тудуг-монтаж ажилдарының смета өртээнин дугайында айтырыгны бердинген акша-төгерики ажыр чарыгдананын чылдагаанарын тодараткаш, ынамчалыг санаашкынарны кылып тургаш, Чазактын дараазында хуралына чугаалажырын шийтпирлээн.

Россияның Көдээ ажыл-агый академиязының Сибирь салбырының президиуму биле Тыва Республиканың Чазаның каттышкан хуралын бо чылдың август 28-29 хүннеринде Кызылга эрттирер дугайында доктаалды Чазак хуралы хүлээп алган. Тыва Республиканың агроолетпүр комплекзин хөгжүдеринин айтырыгларын аңаа чугаалажыр. Таан-оол ХЕРТЕК.

СЕНТЯБРЬЖЕ ЧЫЛДЫРГАН

Хоойлужулга палатазының депутаттары июль 30-де болган хуралына палатаның даргазын бадылап алырын оралдашкан.

Хүннүң бирги чартыында депутаттар палатаның даргазын сонгуп алыры-биле мурнунда бадылаашкынарда эң хөй сан ап келген Василий Оюн биле депутат Василий Иргиттин аразына бадылаашкыны чоруткан. Саналга комиссиязының даргазы Борис Монгуш оң түңнелдерин дыңнаткан. Василий Оюн дээш 13 депутат бадылаан, Василий Иргит дээш 1 депутат үнүп берген, шуптузунга удур дээш 6 депутат бадылаан, 3 бюллетень үрелген.

Душ соонда ук албан-хүлээлгеге ол-ла кандидаттар аразына бадылаашкыны чоруткан. Василий Оюн дээш 10 депутат бады-

лаан, Василий Иргит чаңгыс-даа бадылаашкын санын албаан, 5 кижиги кайызынга-даа удур болган, 7 бюллетень үрелген.

Ындыг түңнелге келгеш, депутаттар тус-тузунда боттарының үзел-бодалын илереткен. Депутат Владимир Орус-оол бистерге удур бадылаашкыны хөрээ чок, оон орнунга чөптүг чугаа, дугуржулга херек, ынчангаш сентябрь 1-ге чедир чапсарлаза кандыгыл деп саналды кириген.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужулга палатазының депутаттары депутат Владимир Орус-оолдун саналын чүүлдүгүнүп көргөш, Хоойлужулга палатазының организастыг сессиязын сентябрь айже чылдырган.

Игорь ДАМДАК.

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының Даргазынга Дандар-оол Көк-Хунаевич Ооржактың сонгутканы-биле ооң адынга ол-бо черлерден байыр чедирген телеграммалар хөйү-биле келген. Мооң адаанда оларның чамдыгызын парладывыс.

Хүндүлүг Дандар-оол Көк-Хунаевич! Республиканың дээди албан-дужаалдарының бирээзи – Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының Даргазынга Силернин сонгутканыңар-биле сеткилим ханызындан байыр чедирип тур мен.

Язы-бүрү чергенин удуртукчунуң, комсомол райкомунуң бирги секретарыңдан партияның область комитетиниң секретарыңга болгаш Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитетиниң даргазыңга чедир улуг база алдарлыг орукту эрткен силер. Силер чангыс эвес удаа республиканың Дээди Сөвединиң депутатыңга сонгуттуруп, республиканың Дээди Хуралының депутаты чораан силер.

Силернин байлак арга-дуржулганар, билиңер Төлээлекчилер палатазының депутаттарының Силерге онааган харысалгалыг ажылын төлептиг күүседиринге дузалаар дээрзинге бүзүрээр мен.

Силернин эгелээшкиннеринерге чедишкиннерни, кадыкшылды болгаш аас-кежикти күзедим!

Хүндүткел-биле,

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.Д. ООРЖАК.

Хүндүлүг Дандар-оол Көк-Хунаевич!

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының Даргазынга сонгутканыңар-биле чүректиң ханызындан байыр чедирдим. Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының хоойлужудулга органының бир палатазының даргазының бедик албан-дужаалыңга ажылыңарга чедиш-киннерлиг болуруңарны күзедим. Россия Федерациязын быжыглаар, ниитилелге тайбың чорукту болгаш чөпшээр-жилгени чедип алыр дээш үре-түннелдиг болуруңарга бүзүрелимин илереттим.

РФ-тиң Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелиниң даргазы С.М.МИРОНОВ.

Хүндүлүг Дандар-оол Көк-Хунаевич!

Тыва Республиканың парламентизиниң - Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының Даргазынга сонгутканыңар-биле мээң байырым хүлээп ап көрүңер. Силернин билиңер болгаш арга-дуржулганар профессионал депутат корпусун каттыш-тырарыңга база идепкейлиг тургузукчу ажылды эгелээринге дузалаар дээрзинге бүзүрээр мен.

Чаа албан-дужаалга ажыл-чорудулганарга чедишкиннерни күзедим. Федералдыг харылзаа-хамаарылгаларны сайзырангай-жайдарының, россия күрүнениң эрге-хоойлу болгаш экономиктиг таваан тургузарының талазы-биле ажылга кады сырый ажылдажылгага бүзүредим.

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының Даргазы Г.Н. СЕЛЕЗНЕВ.

Хүндүлүг Дандар-оол Көк-Хунаевич!

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының Даргазынга сонгутканыңар-биле Астрахань область Думазының өмүнээзинден байыр чедиргенивисти хүлээп ап көрүңер. Бо бедик албан-дужаалга Силернин ажыл-чорудулганар Россияның күрүне болурун быжыглаарыңга, хоойлужудулганы сайзыраңгайжыдарыңга, силернин республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдесин калбартырыңга дузалаар дээрзинге бүзүрээр бис. Федерация субъектилериниң хоойлужудулга эрге-чагырга органнарының мурнунда тургустунган айтырыгларны шийтпирлээринге бистин кады ажылдажылгавыс чедишкинниг болуруңга бүзүрээр бис. Силерге быжыг кадыкшылды, чаагай амьдыралды күзедивис.

Астрахань область Думазының даргазы П.П. АНИСИМОВ.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының Даргазы Дандар-оол Көк-Хунаевич ООРЖАК

Дандар-оол Көк-Хунаевич Ооржак 1937 чылда Чөөн-Хемчик кожуунунуң Хорум-Даг сумузунга төрүттүнген.

Күш-ажылчы оруун 1960 чылда Чөөн-Хемчик кожуунга комсомол ажылыңдан эгелзэн. Комсомол ажылыңга 1971 чылга чедир ажылдаан. ВЛКСМ Чөөн-Хемчик райкомунга инструктор болуп, бодунуң күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын эгелзэн. 1967 чылдан 1971 чылга чедир ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары. ВЛКСМ Төп комитетиниң кежигүнүңге кандидат кылдыр сонгудуп турган.

1971 чылдан 1973 чылга чедир СЭКП Танды райкомунуң бирги секретары. 1973 чылдан 1987 чылга чедир 14 чыл иштинде СЭКП обкомунуң секретары. Култураңың, өөредилгениң, кадык камгала-

лының корум-чурум айтырыгларын харыйлап турган.

1987 чылдан 1990 чылга чедир Тыва АССР-ниң Улусчу контроль даргазы. Аңаа ажылдап тургаш, ажыл-агыйжы эвес чоруктар, самчылдалдар, хээлилээшкиннер, ажыл-агый органнарының удуртук-

чуларының албан ажылын соора ажылгаар чоруктары-биле демиселди чорудуп турган.

1990 чылда партияның XXIII конференциязынга РСФСР-ниң Коммунистиг партиязының Тыва органи-зациязының контроль ко-миссиязының даргазынга сонгуттурган.

1991 чылда Бии-Хем районунуң «Хадың» совхозунун директорунга томуйлаткан, ооң соонда Тыва Республиканың Президенти-ниниң Чарлыы-биле 1992 чылдан 1993 чылга чедир Танды кожуунунуң чагырга даргазынга томуйлаткан. Аңаа Тыва Республиканың Дээди Хуралының депу-тадынга сонгуттурарыңга чедир ажылдаан (1993-1998 чылдар).

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының даргазының оралакчызы Наталья Степановна ГЕРМАНОВА

1961 чылдың март 24-ге Каа-Хем кожуунунуң Сарыг-Сеп суурга төрүттүнген. 1978 чылда Сарыг-Септин № 1 ортумак школазын дооскан.

1978-1983 чылдарда Кызылда күрүнениң педагогика институтунга өөренип турган. Физика-математика салбырын шылгарал-биле дооскан. Хуваалда езугаар күш-ажылчы намдарын Кызылдың № 15 ортумак школазынга эгелзэн.

1983-1986 чылдарда найысылалдың № 1 школазының

улуг пионер вожатыгы.

1986-1999 чылдарда №15 школаның директорунун өөредилге-кижизидилге ажылының талазы-биле оралакчызы.

1999-2002 чылдарда №15 лицейниң директору.

2002 чылда Улуг Хуралдың Төлээлекчилер палата-зының депутатынга сонгут-кан.

РФ-тиң чырыдышкы-нынның тергини, ТР-ниң өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы.

РЕСПУБЛИКА ИДЕГЕЛДИГ ХОЛДАРДА

Июль 21-де «Саяннар» деп сад эштежилгезиниң ниити хуралыңга бистин даргавыс өөрүнчүг ме-дээни дыңнатты. Тыва Республиканың Чазаа биске үнелеп четпес улуг дузаламчыны каткан бол-ду. «Саяннар» деп сад эштежилгезиниң девискээринге шагдаа пунк-тузун тургускан, автобус доктаар черниң ужунга чедир асфальт кылган. Өөрүвес аргавыс чок.

Бистин чонувуска эн чугула Силернин бүгү талаалыг ажыл-чорудул-ганарның көскү чижээ ол. Тайбың болгаш чаагай амьдыралдың чаартыл-галары делгереп турзун!

Республика идегелдиг холдарда.

Ылаңгыя ТР-ниң Ча-зак Даргазы Ш.Д. Ооржакка, Улуг Ху-ралдың Хоойлужудулга палатазының депутады В.М. Оюнга, ТР-ниң Ча-зак Даргазының ора-лакчылары Е.Л. Осерд-цовка, И.Н. Товариш-тайга, инвестиция тудуг эргелелиниң началь-ниги В.Д. Кавалайга, экономика сайыдыңың оралакчызы Д.Д. Мон-гушка өөрүп четтир-генивисти илереттивис.

«Саяннар» деп сад эштежилгезиниң кежигүннери.

ӨРТКЕ УДУР

Гидрометеорология болгаш долгандыр бойдус хүрээлеңиниң Тывада төвүнүң дыңнадып турары-биле алырга, республи-каның девискээринде 4 дугаар класстың өрт айылы чарлаттынган. Эрэин кожунда 50 га шөлдү өрт эрткени-биле ында өрт айылының 5 дугаар класын чарлап, Тес-Хем болгаш Эрэин кожуннарның арга-арыг өрттериниң байдалын көрүп, Чазак комиссиясы тус черге чедип чораан.

Июль 24-те дыңнатканы-биле респу-бликага 28 арга-арыг өрттери 407 га черни эжелеп өөскээн. Ынаар 219 кижиге, 6 тех-ника өрт өжүрери-биле хаара туттунган.

Июль 23-түң байдалы-биле бойдус курлавырлары эргелелдин шугуму-биле федералдыг бюджеттен 6067,5 муң рубль, Тыва Республиканың бюджетинден 1349,0 муң рубль, кожуун чагыргаларының саңындан 74,0 муң рубль өртке удур хем-чеглерни чоргузарыңга чарыгдаттынган.

Тыва Республиканың Хамааты камгалал болгаш онза байдалдар ямызы респу-бликаның чурттакчы чонунга болгаш аалчы-ларынга өрт айыыл чок чоруктун дүрүмнерин сагырың билеп тур.

ХООЧУНГА СӨС

1992 чылда республиканың транспорт инспекциясы тургустунганындан бээр ажылдап келдим. Ам эгезинде ажылдап турган кижилерден каш-ла кижиге артып кагдывыс. Хоочуннар хүндүлүг дыштанылгаче үнген. Баштайгы удуртукчувус М.Э. Оюн — инспекцияны стол, сандай чок черден эгелзэн кижиге. Ол хамаанчок баштайгы компьютерлерни безин Москвадан самолет-биле дажыглап эккеп турду.

Республиканың транспорт инспекциязын тургузарыңга Михаил Элистеевич хөй ажыл-дарны кылганын демдеглээр апаар. Кадрларны безин Красноярскиниң транспорт инспекциязының баазыңга өөредип ап турду. Баштай мен орта түр курсту эртип, билим бедидип алдым.

Эгезинде транспорт ин-спекциязыңга дыка шыырак кадрлар ажылдап турган. Олар — республиканың транспорт

бүдүрүлгелеринге үр чылдарда ажылдап каапкан болгаш ат-алдары, хүндүткели-даа улуг кижилер. Ынчангаш транспорт инспекциязын тургузарыңга дөгүм болган деп бодаар мен. Оларга оралакчы даргавыс турган Н.В. Аникеева, килдистер эргелекчилери К.К. Тагба, М.-Х.Н. Ооржак болгаш еске-лерни-даа адап болур.

Мээң кол ажылым лицензия кылдыртып келген хамаа-тыларның документи-лерин хүлээп алгаш, ону ажылдап кылыр. Бо ажылга 1993 чылдан бээр ажылдап тур мен. Док-таамал семинарларга барып, билимни бедидип тур мен. Ылаңгыя саналга техниказының талазы-биле. Сибирьниң күрү-не ажылдакчыларының акаде-миязында бот-өөредилге-биле өөренип тур мен.

Нина ЗУБАРЕВА, башкарыкчы специалист-инспектор.

Республиканың транспорт инспекциязының 10 чылынга

ОЗАЛ-ОНДАК БОЛДУРБАС ДЭЭШ...

Россия Федерациязы демократтыг күрүне кылдыр тургустунуп, рынок экономиказының харылзааларынче шилчип кирген соонда, экономиканың эргелел системазының ажылынга улуг өскерлишкннер болган. Массалыг хуужудуушкуннарның түннелинде дыка хөй транспорт организациялары дүшкен. Моон мурнунда чагырып-дужаар удуртулганың адаанга ажылдап турган транспорт бүдүрүлгелери рынок харылзааларының негелделеринге дүүштүр чурттакчы чонга ачы-дузазын көргүзүп эгелээ. Байдал мынчаар тургустунуп кээрге, хуу транспорт ээлериниң саны көвүдээ. Оларның кол сорулгасы — хөй орулганы кирип алыры.

Транспорттун айыыл чок чоруунуң деңгелин бадырар, оон чайлаар сорулга-биле, оу хынаар талазы-биле күрүне органының эргелелин тургузары негеттинип келген. Ооң кол сорулгасы амгы орук-транспорт комплекстеринде күштүг болуп турар эрге-хоойлу актыларының негелделерин транспорт бүдүрүлгелериниң болгаш муң-муң сайгарлыкчыларның канчаар күүседип турарының талазы-биле контролду күштелдирерин организастаары болур. Шак ындыг орган кылдыр РФ-тиң Министрлер Чөвүлелиниң 1990 чылдың сентябрь 25-те № 378 доктаалы-биле РФ-тиң Транспорт яамызы Россияның транспорт инспекциязын тургускан.

РФ-тиң Транспорт яамызының 1992 чылдың августа доктаалына дүүштүр РФ-тиң транспорт инспекциязының Тыва Республикада салбыры тургустунган. РФ-тиң күрүнениң кол транспорт инспекторунуң дужаалы-биле республиканың транспорт инспекциязының баштайгы удуртукчузунга Михаил Элистевиич Оюн томуйлаткан. Ажы-биле чугаалаарга, РФ-тиң чамдык субъектилеринге транспорт инспекциялары 1991 чылда тургустунган турган. Тывага бир чыл озалдап тургустунган.

Республиканың транспорт инспекциязын тургузар дээш М.Э.Оюн улуг ажылды чоруткан, инспекцияның ажылдаарына таарымчалыг байдалды тургузуп, кадрлар айтырыының шилл-гезинче улуг кичээнгейни угландырган. Ооң түннелинде республиканың чаа тургустунган транспорт инспекциязының ажылдакчыларынга, хоочун транспорт ажылдакчылары Н.В.Аникеева оралакчы даргазынга, транспорттун ажыл-чорудулгазынга күрүнениң талазындан контроль килдизин Тывага хөй чылдарда автотранспорт бүдүрүлгелерин удуртуп келген К.К.Тагба, орук килдизин — М.-Х. Н.Ооржак, А.А.Яковенко суг транспортун, ам бистиң аравыста чок В.Ф.Лопастов агаар транспортунуң килдизин харылап турган. Олар шупту мергежилинин талазы-биле дээди эртемниг, республиканың автомобиль транспортунуң адырларына хөй чылдарда ажылдап каапкан болгаш, кыска хуусада республиканың транспорт инспекциязының ажылын бедик деңгелге тургусканнар.

Сөөлү чылдарда транспорт инспекциязының салбыры хөгжүлдени алган, материал-техниктиг баазасы быжыккан, транспорт техниказы болгаш өске-даа дериг-херекселдер-биле четчири-биле хандыртылган. Транспорт адырларының аайы-биле бедик мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаттылган. Республиканың транспорт ачы-дуза чедирилгезинин талазы-биле чаарттылган рынок тургустунган.

1998 чылдан эгелээш автотранспорт бүдүрүлгелеринге орук шимчээшкннинин айыыл чок чоруун харылап турар килдистер дүшкен. Амгы үеде улуг автотранспорт бүдүрүлгелеринде ол килдистер катап тургустунган болгаш ажыктыг ажылдап эгелээш.

Чылдың-на бистиң салбы-

рывыс 700 хире автотранспорт ээлерин, 2 муң хире автомобильдерни хынап турар. Лицензия чок чорааны дээш база лицензия чурумун хажытканы дээш 600 ажыг албан-дужаалдыг кижилерге, хамаатыларга административтиг харысалганы онааган. Торгаалдан кирген акшаны тус черниң бюджетинче шилчидип турар. Тодараттылган четпестерни эдер талазы-биле бүдүрүлгелерин удуртукчуларынга болгаш сайгарлыкчыларга 1 муң ажыг дыңнадышкыннарны чоруткан, ооң хөй кези үезинде күүсеттинип турар. Орук шимчээшкннинин айыыл чок чоруун хандыра талазы-биле бистиң салбырның ажылдакчыларының чоруткан инспекция хыналдазындан, хуузунда чүк сөөртүп турар автотранспорттун техниктиг хандырылгасында болгаш септелгезинде дыка хөй хажыдышкыннар илереттинген. Бистиң салбырның кириген саналын езугаар ТР-ниң Чазаа автотранспорттун техниктиг хандырылгасын чорудар талазы-биле сервис номнарын тургузар шийтпирни хүлээп алган, оу күүседип 1500 ажыг автотранспорт ээлеринге сервис номнарын тургускан.

Республикада 35 автотранспорт бүдүрүлгелери үениң негелдезинге таарышкан бүдүрүлгө баазалыг, гаражтың чурму-биле кылдылган дериг-херекселдерлиг болгаш тускай эртемниглерлиг, бүдүрүлгө баазасы чок транспорт ээлери оларның-биле керээни чаргаш, автотранспорттун техниктиг хандырылгасын болгаш септелгезин кылдыртып ап болур. Орук шимчээшкннинин айыыл чок чоруун хандыраарына хамаарыштыр автотранспорт бүдүрүлгелериниң удуртукчуларынга, кол специалистерге, хуу транспорттун ээлеринге контролду күштелдирери-биле аттестацияны эртирип турар. 2002 чылдың эгезинден бээр аттестацияга киржир ужурлуг удуртукчуларның 90 хуузу аттестацияны эрткен. Чүк сөөртүлгезинде ажылдап турар автотранспортка чылдың-на лицензия берип, доктаамал хыналданы чорудуп келгенин түннелинде, лицензиялыг автотранспортка озал-ондак болуру эвээжээ. Автооруктарга болуп турар озал-ондак 1994 чыл-биле деңгээрге, ийи катап кызырылган. Орук транспортунга озал-ондакты болдурбазының талазы-биле транспорт инспекциязының инспекторлары улуг ажылды чорудуп турар. Ылаңгыя

республиканың барыын кожуун-нарында ажылдап турар бистиң инспекторувус В.К.Монгуштуң участогунда автотранспортка озал-ондак болуру көскүзү-биле кызырылган. Ол республиканың транспорт инспекциязы тургустунганындан бээр ажылдап келген, бистиң хоочун ажылдакчы-выс. 1997 чылдан бээр республиканың транспорт инспекциязы чурттар (делегей) аразына пассажирлер аргыштырып, чүктер сөөртүп турар автотранспортка контролду тургускан. "Хандагайты" болгаш "Цаган-Тологой" ийи кызыгаар эрттирилге пунктуларын доктаамал хынап турар. Моол Респуб-

лика биле Тыва Республиканың аразында даштыкы садыг харылзааны калбартыр сорулга-биле "Хандагайты" каайлы пунктузунга немештир чоокта чаа "Цаган-Тологой", "Шарасуур" каайлы пунктуларын ажылдалга кириген. Ынчап кээрге Тываның каайлы пунктуларын таварыштыр ортумаа-биле 300 тонна чүк эртери билдинип турар. Республиканың транспорт комплекстеринге күрүнениң транспорт контролюнун ажыл-чорудулгасын чорударда бистиң транспорт инспекциязы күрүнениң өске контроль органнары-биле кады чорудуп турар. Оларга ТР-ниң Бойдус курлавырларының яамызы, республиканың өрт кезээ, Тывада күрүнениң үндүрүг инспекциязы, санэпидхайгаарал албаны, ОШАЧКИ, каайлы албаны болгаш өске-даа черлер хамаарып турар. Ылаңгыя бистер-биле ИХЯ-ның ОШАЧКИ, күрүнениң үндүрүг инспекциязы, федералдыг үндүрүг полициязының

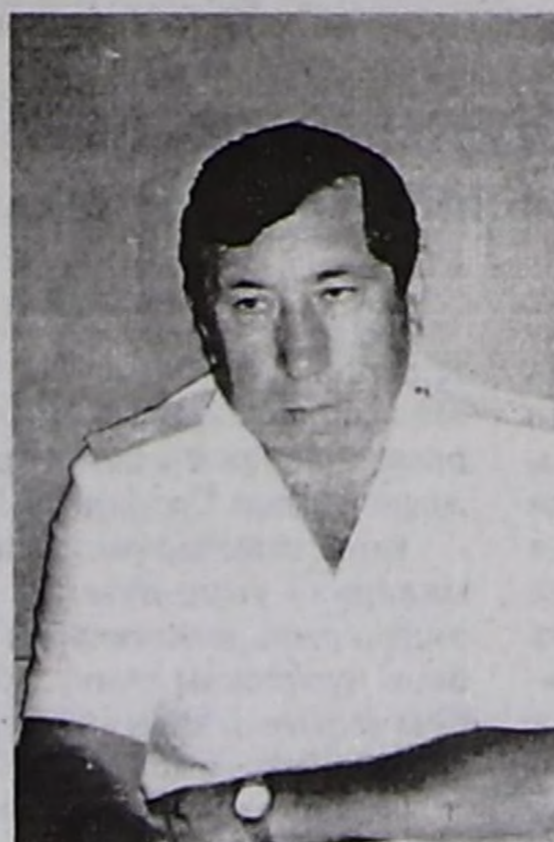

Республиканың транспорт инспекциязының коллективи.

хевирлеринге чөпшээрелди бээриниң дугайында" федералдыг хоойлуну хүлээп алган. РФ-тиң Президентизиниң айтышкыны-биле автотранспорттун чамдык хевирлеринге ажыл-чорудулгазынга лицензия бээринден хостаарын негээн. Республиканың транспорт комплекстериниң 40 хуузу ол хоойлуга дүүштүр лицензия алырындан хосталган, ынчалза-даа олар транспорт ажыл-чорудулганын уламчылап турар. Бодунуң автотранспортунга пассажирлер аргыштыраарын болгаш бүдүрүчүлүг ажыл-чорудулгазынга лицензия бээрин хостааны улуг дүвүрелди болдуруп турар.

Республиканың транспорт инспекциязы РФ-тиң Чазааның 2002 чылдың июнь 16-да доктаалына дүүштүр пассажирлер аргыштырып турар автобустарга болгаш чик машиналарга лицензия бээрин чорудуп эгелээш. Ооң түннелинде дыка хөй нарын айтырылгар тургустунуп келген.

Хоорайда пассажирлер аргыштырып турар хуу таксилер акша сүргеш, хемчээлинден хөй кижилерни олуртуп, хамаатыларның амы-тынынга айыылдыг байдалды тургузуп турар. Хоорай чагыргазы автобустарның шимчээшкнниниң графигин кудумчулар аайы-биле таарыштыр тургузар айтырыгны мынчага чедир шийтпирлеп чадап каан.

РФ-тиң Транспорт инспекциязының Тывада салбырының удуртукчузу Николай Валуев.

Тывада салбыры-биле кончуг харылзаалыг ажылдап турар. Хоорайның пассажирлер аргыштырып турар автотранспортун хынаар талазы-биле доктаамал рейдлерни чорудуп келдвис. Ол хиреде озал-ондак бедик болуп артыпшаан.

Күрүне Думазы 2001 чылдың августа №128 "Автотранспорттун ажыл-чорудулгазының чамдык

Бо чылдың июль 1-де күштүг болуп кирген РФ-тиң административтиг корум-чурум үрээшкннериниң дугайында кодекстен күрүнениң контроль-хыналда органнары хөйну манап турган улус бис, ол бистиң бүзүреливисти бадыткап шыдавайн барды. Чүге дээрге кодекстин дыка хөй чүүлдери бот-боттарынга удур туруп турар, бирээде ол, ийи дугаарында, буруудадып турар херекке кончуг нарын документилер долдурар апаар. Ол кодексти амыдырал кырынга боттандыраары нарын-на боор.

Республиканың транспорт инспекциязы тургустунганындан бээр 10 чыл бооп турар. Киж бо-даарга, ол эвээш үе эрткен ыш-каш, ынчалза-даа бо үениң иштинде транспорт инспекциязының ажылынга улуг өскерлиш-

кирер болуп келген. Чурт рынок экономиказынче ханылап кирген тудум, бистиң ажылывыска чаартылгалар көвүдөп турар. Бистиң ажылывыс хоойлуга үндезилеттинген, хоойлунуң негелдезинге дүүштүр ажылдап чоруур бис.

Республиканың транспорт инспекциязында хөй киж чок, 16 специалистер ажылдап турар, оларның 85 хуузу дээди эртемниг, 4 киж бот-өөредилге-биле өөренип турар. Хоочун ажылдакчыларывыс: инспектор В.К.Монгуш, кол бухгалтер А.О.Ооржак, инспектор Н.Зубарева, оралакчы В.Н.Кызыл-оол оларга коллектив чоргаарланыр.

Республиканың транспорт инспекциязының тургустунганындан бээр 10 чыл оон таварыштыр кады ажылдап турар эш-өөрүмге, республиканың транспорт ажылдакчыларына күш-ажылчы чедишкннерни, быжыг кадыкшылды, ак орукту күзедим.

Николай ВАЛУЕВ.

Кол бухгалтер А.О.Ооржак, инспектор Л.Шоолай.

Инспекторлар П.Перовский, Ч.Монгуш.

Коллективниң хоочуну инспектор Нина Зубарева.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың чурттакчы чонунга халас база чиигелделиг рецептилер езугаар берип турар эм аймаа болгаш медицина ужур-дузалыг кылыглар-биле хандырылганын чурумчудар дугайында

2001 чылдың сентябрь 25 № 1209 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Чазаның «Медицина үлетпүрүн хөгжүдерин күрүнөдөн деткир болгаш чурттакчы чонну база кадык камгалалының албан черлерин эм аймаа болгаш медицина ужур-дузалыг кылыглар-биле хандырылганын экижидер дугайында» 1994 чылдың июль 30-де №890 доктаалын, Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республикага фармацевтика ажыл-чорудулганын организастаарын сайзырангайжыдар болгаш эм аймаанга өртектени күрүнөдөн таарыштырып башкаарын хандыраар талазы-биле хемчеглер дугайында» 2000 чылдың ноябрь 28-те №1164 доктаалын, Россия Федерациязының «Хоочуннар дугайында», «Инвалидтерниң социал камгалалының дугайында» хоойлуларын күүседир-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың эмнелге-

профилактиктиг албан черлеринин эмчилеринин халас болгаш чиигелделиг рецептилерни бижип бээринин чурумунуң дугайында Дүрүмү (№1 капсырылга); кирип эмнедир үеде эм аймаан болгаш медицина ужур-дузалыг кылыгларны эмчилеринин рецептилерин езугаар халас бээр чурттакчы чоннуң бөлүктөрүнүн база аарыглар категорияларының даңзызын (№2 капсырылга); кирип эмнедир үеде эм аймаан эмчилеринин рецептилерин езугаар 50 хуу чиигелделиг бээр чурттакчы чоннуң бөлүктөрүнүн даңзызын (№3 капсырылга); аптеканың социал килдизинин дугайында түр дүрүмнү бадылаар.

2. Кожууннарның болгаш Кызыл база Ак-Довурак хоорайларның чагыргалар даргаларына чурттакчы чоннуң чиигелделер ажыглап турар категорияларына

эм аймаа садып алырынга акша-хөренгини чогуур үезинде аңгылап бээрин хандыраарын сүмелээр.

3. Тыва Республиканың Фармацевтика ажыл-чорудулганының талазы-биле комитеди:

Россия Федерациязының Чазаның «Медицина үлетпүрүн хөгжүдерин күрүнөдөн деткир болгаш чурттакчы чонну база кадык камгалалының албан черлерин эм аймаа болгаш медицина ужур-дузалыг кылыглар-биле хандырылганын экижидер дугайында» 1994 чылдың июль 30-де № 890 доктаалын езугаар күрүнө аптекаларының чанында социал килдистерни дамчыштыр эмчилеринин рецептилерин езугаар халас азы чиигелделиг берип турар эм аймааның база медицина ужур-дузалыг кылыгларның үндүрүлгезин хандыраар; халас болгаш чиигелделиг рецептилер

езугаар үндүрүп турар эм аймаа-биле чурттакчы чонну хандырып турарының байдалының дугайында Тыва Республиканың Чазаның квартал саанында информацияны бээр.

4. Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың чонунуң халас болгаш чиигелделиг рецептилер езугаар үндүрүп турар эм аймаа болгаш медицина ужур-дузалыг кылыглар-биле хандырылганын чурумчудар дугайында» 1998 чылдың февраль 12-де № 66 доктаалын күш чок деп санаар.

5. Бо доктаалдың күүселдези дээш контрольду Тыва Республиканың Чазак Аппаратының социал хөгжүлдө департаментизинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазак Баштыңының бирги оралакчызы В.ОЮН.

Тыва Республиканың Чазаның 2001 чылдың сентябрь 25-те № 1209 доктаалына № 1 капсырылга

Тыва Республиканың эмнелге-профилактиктиг албан черлеринин эмчилеринин халас болгаш чиигелделиг рецептилерни бижип бээринин чурумунуң дугайында ДҮРҮМ

1. Халас болгаш чиигелделиг эм аймаан үндүреринге рецептилерни чүгле поликлиника звенонунуң эмчилери бижип бээр эргелиг.

2. Сүмелзэн таварылгалардан аңгыда, стандарттарга дүүштүр поликлиниканың боду эмнеп турар эмчизи:

— чаңгыс аарыг кижиге чиигелделиг рецептилер езугаар чаңгыс ай дургузунда хары угда беш болгаш оон-даа хөй эм аймаан;

— өртээ ажыл телевиринин эң биче дөрт хемчээлин ажып турар аар өртектиг эм аймаан, а ол ышкаш наркотиктиг эм аймаан, психотроптуг, күштүг болгаш хоран бүдүмелдерни, анаболиктиг гормоннарны (бүдүмел);

— эндокрин (иштики бестер) системазының ажыл-чорудулганына салдар чедирер тускай эм препараттарны; иммуномодуляторларны, туберкулезка, диабетке удур (сидик көвүдээр аарыг) өске-даа эм аймаан бижип бээр.

3. Чүгле поликлиниканың клиника-экспертиза комиссиязының шийтпирибиле дараазында эм аймаанга:

— өртээ ажыл телевиринин эң биче дөрт хемчээлин ажып турар аар өртектиг препараттарга (үр үеде доктаамал терапия чорудары эргежок чугула болуп турар аар аарыглар таварылгаларында эмнээшкин курузунга азы хоочураан аарыгларны 1 айда эмнээринге);

— психотроптуг, күштүг салдар чедирер болгаш хоран бүдүмелдерге, анаболиктиг гормоннарга;

— онкологтуг азы гематологтуг аарыглардан аарбайн турар аарыг кижилерге наркологтуг эм аймаанга;

— чаңгыс аарыг кижиге хары угда беш болгаш оон хөй эм аймаан чаңгыс ай дургузунда бээр таварылгада чиигелделиг рецептилерни бижип бээрин эмнеп турар эмчи боттандыраар.

4. Эмчи-специалистиң түңнелинге үндезилээш, дараазында эм аймаанга:

— наркотиктиг эм аймаанга болгаш ыжыкка удур препараттарга (онкологтуг азы гематологтуг аарыг кижилерге) – онкологтун азы гематологтун;

— иммуномодуляторларга – гематологтун, онкологтун, иммунологтун (СПИД-тен азы иммунитетти баксыраан аарыг кижилерге), трансплантологтун, ревматологтун азы өске-даа специалисттерин;

— туберкулезка удур эм аймаанга – фтизиатрның;

— диабетке удур (ягир аарыг

кижилерге) болгаш эндокрин системазынга салдар чедирер өске-даа эм аймаанга – эндокринологтун чиигелделиг рецептилерин эмнеп турар эмчи бижип бээр.

Айыттыңан специалистер чоқта, ындыг таварылгаларда чиигелделиг рецептилерни поликлиниканың клиника-экспертиза комиссиязының шийтпирибиле эмнеп турар эмчи бижип бээр.

5. Аарыг кижилер стационарлыг эмнээшкинге турар үеде стационар эмчилеринин, а ол ышкаш поликлиникаларның эмчилеринин чиигелделиг рецептилер бижирин болдурбас.

6. Эм препараттарын чиигелделиг бээрин кирип эмнедир аарыг кижинин медицина картазынга демдеглээр, аарыг кижиге рецептини ап тургаш, амбулаторлуг картага боду ат салыр.

7. Чаңгыс рецепт бланкызынга чаңгыс эм аймаан бижип бээр чөпшээрээр.

8. Наркологтуг эм аймаан болгаш психотроптуг бүдүмелдерни хамаатыларның чиигелделиг категорияларына наркотиктиг эм аймаанга тускай рецепт бланкыларына бижип бээр ужурлуг, ол бланкыларда эмнелге-профилактиктиг албан черлеринин таңмазын басып каан, серия дугаарлыг болгаш камгалал чадалыг болур, а ол ышкаш доктааткан хевирин тускай рецепт бланкызынга немей эм аймаа-биле чиигелделиг хандырылгага рецептини бижип бээр.

9. Чиигелделиг рецептинин хуусаазы – 1 ай, наркотиктиг эм аймаанга болгаш психотроптуг бүдүмелдерге рецептилерден аңгыда, II-ги даңзыны – 5 хонук, III-кү даңзыны – психотроптуг бүдүмелдерге, күштүг салдар чедирер, хоранныг бүдүмелдерге, эм аймаанга хамааржыр чүүлдер: ампоморфина гидрохлорид, атропина сульфат, гоматропина гидро-бромид, дикаин, мөңгүн нитрады, пахикарпина гидройодид, анаболиктиг гормоннар – олар 10 хонук хуусаалыг.

10. Эм аймаан бээринге рецептилерни ийи кезекке бижип бээр болгаш эмнелге-профилактиктиг албан черинин таңмазы-биле шыңзыдар.

11. Эмнээшкин үезинде аарыг кижилер эмнээшкин чурумун үрзэн таварылгада, халас чиигелделиг фонд езугаар рецепт бижип бээри хоруглуг.

12. Бо Дүрүмнүн негелделерин эмнеп турар эмчи хажыткан таварылгада, бижип берген эмнеринин өртзэн ол эмчинин ажыл телевиринден тыртар.

Тыва Республиканың Чазаның 2001 чылдың сентябрь 25-те № 1209 доктаалына № 2 капсырылга

Кирип эмнедир үеде эм аймаан болгаш медицина ужур-дузалыг кылыгларны эмчилеринин рецептилерин езугаар халас бээр чурттакчы чоннуң бөлүктөрүнүн база аарыглар категорияларының ДАҢЗЫЗЫ

№	Ады	Эм аймааның болгаш медицина ужур-дузалыг кылыгларның даңзызы
1.	Хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалидтери	Бадьлаттыңан даңзы езугаар эм аймаа; медицина пиявкалары; сидик, кадыг-албан дужаар черлер
2.	Совет Эвилелинин Маадырлары, Россия Федерациязының Маадырлары, Алдар орденнин бүгү чергелеринин эдилекчилери	Бадьлаттыңан даңзы езугаар эм аймаа
3.	1941 чылдың сентябрь 8-тен 1944 чылдың январь 27-ге чедир бүззэлээшкин үезинде Ленинград хоорайның бүдүрүлгелеринге, албан черлеринге, организацияларына ажылдап турган кижилер болгаш «Ленинградтың камгалалы дээш» деп медаль-биле шаңнатканнар, «Бүззөлттирген Ленинградтың чурттакчызынга» деп хөрек демдээ-биле шаңнатканнар	Бадьлаттыңан даңзы езугаар эм аймаа
4.	Дайын инвалидтеринин, өлгөннеринин (мечээннеринин), Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринин, өске күрүнелеринин девискээрлеринге дайынчы хөделиишкиннеринин хоочуннарының өг-бүлелеринин кижигүннери	Бадьлаттыңан даңзы езугаар эм аймаа
5.	Хамааты дайыны: 1918 чылдың февраль 23-тен 1922 чылдың октябрьга чедир; Совет-польша дайыны: 1920 чылдың март-октябрь; Испанияга дайын хөделиишкиннери: 1936-1939 чылдар; Финляндия-биле дайын: 1939 чылдың ноябрь 30-ден 1940 чылдың март 13-ке чедир; Ада-чурттуң Улуг дайыны: 1941 чылдың июнь 22-ден 1945 чылдың май 9-ка (11) чедир; Япония-биле дайын: 1945 чылдың август 9-тан 1945 чылдың сентябрь 3-ке чедир; Басмачыларны узуткаар талазы-биле дайынчы операциялар: 1922 чылдың октябрьдан 1931 чылдың июньга чедир; Хасан хөлдүн девискээринге дайынчы хөделиишкиннер: 1938 чылдың июль 29-тан август 11-ге чедир; Халхин-Гол хемге дайынчы хөделиишкиннер: 1939 чылдың май 11-ден сентябрь 16-га чедир; ССРЭ, Барыын Украина болгаш Барыын Белоруссия катап каттыжып турда, дайынчы хөделиишкиннер: 1939 чылдың сентябрь 17-ден 28-ке чедир; Кыдатка дайынчы хөделиишкиннер: 1924 чылдың августтан 1927 чылдың июльга чедир; 1929 чылдың октябрь-ноябрь; 1937 чылдың июльдан 1944 чылдың сентябрьга чедир; 1945 чылдың июль-сентябрь; 1946 чылдың марттан 1949 чылдың апрельга чедир; 1950 чылдың март-май (агаардан халдаашкынга удур шериглер бөлүүнүн хууда составына); 1950 чылдың июндан 1953 чылдың июльга чедир (Кыдаттың девискээринден Сонгу Керейге дайынчы хөделиишкиннерге киришкен дайынчы кезектеринин хууда составына);	Бадьлаттыңан даңзы езугаар эм аймаа

6.	Венгрияга дайынчы хөделишкннер: 1956 чыл; Даманский ортулукка дайынчы хөделишкннер: 1969 чылдың март; Жаланашколь хөлдүң девискээринге дайынчы хөделишкннер: 1969 чыл август; Одесса хоорайның камгалалы: 1941 чылдың август 10-дан октябрь 16-га чедир; Ленинград хоорайның камгалалы: 1941 чылдың сентябрь 8-тен 1944 чылдың январь 27-ге чедир; Севастополь хоорайның камгалалы: 1941 чылдың ноябрь 5-тен 1942 чылдың июль 4-ке чедир; Сталинград хоорайның камгалалы: 1942 чылдың июль 12-ден ноябрь 19-ка чедир Алжирге дайынчы хөделишкннер: 1962-1964 чылдар; Египетке дайынчы хөделишкннер (Каттышкан Араб Республика): 1962 чылдың октябрыдан 1963 чылдың мартка чедир; 1967 чылдың июнь; 1968 чыл; 1969 чылдың марттан 1972 чылдың июльга чедир; 1973 чылдың октябрыдан 1974 чылдың мартка чедир; 1974 чылдың июньдан 1975 чылдың февральга чедир (Суэцк канал зоназының миназын чайладырынга киришкен Кара далай болгаш Ожум океан флоттарының тральщиктериниң хууда составынга); Йемен Араб Республикага дайынчы хөделишкннер: 1962 чылдың октябрыдан 1963 чылдың мартка чедир; 1967 чылдың ноябрыдан 1969 чылдың декабрьга чедир; Вьетнамга дайынчы хөделишкннер: 1961 чылдың январьдан 1974 чылдың декабрьга чедир; Сирияга дайынчы хөделишкннер: 1967 чылдың июнь; 1970 чылдың март-июль; 1972 чылдың сентябрь-ноябрь; 1973 чылдың октябрь; Анголага дайынчы хөделишкннер: 1975 чылдың ноябрыдан 1979 чылдың ноябрьга чедир; Мозамбикке дайынчы хөделишкннер: 1967-1969 чылдар; 1975 чылдың ноябрыдан 1979 чылдың ноябрьга чедир; Эфиопияга дайынчы хөделишкннер: 1977 чылдың декабрыдан 1979 чылдың ноябрьга чедир; Афганистанга дайынчы хөделишкннер: 1978 чылдың апрельден 1989 чылдың февраль 15-ке чедир; Камбоджага дайынчы хөделишкннер: 1970 чылдың апрель-декабрь; Бангладешке дайынчы хөделишкннер: 1972-1973 чылдар (ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флордунуң корабльдериниң болгаш дузалал судноларының хууда составынга); Лаоска дайынчы хөделишкннер: 1960 чылдың январьдан 1963 чылдың декабрьга чедир; 1964 чылдың августан 1968 чылдың ноябрьга чедир; 1969 чылдың ноябрыдан 1970 чылдың декабрьга чедир; Сирияга болгаш Ливанга дайынчы хөделишкннер: 1982 чылдың июнь Мурнунда турган шериг албанныглар-интернационалчылар (Афганистан болгаш өске-даа чурттар) Бирден үш харга чедир уруглар, а ол ышкаш хөй уругларлыг өг-бүлелерден 6 харга чедир уруглар	Бадьлаттынган даңзы езугаар эм аймаа бээр
7.	Венгрияга дайынчы хөделишкннер: 1956 чыл; Даманский ортулукка дайынчы хөделишкннер: 1969 чылдың март; Жаланашколь хөлдүң девискээринге дайынчы хөделишкннер: 1969 чыл август; Одесса хоорайның камгалалы: 1941 чылдың август 10-дан октябрь 16-га чедир; Ленинград хоорайның камгалалы: 1941 чылдың сентябрь 8-тен 1944 чылдың январь 27-ге чедир; Севастополь хоорайның камгалалы: 1941 чылдың ноябрь 5-тен 1942 чылдың июль 4-ке чедир; Сталинград хоорайның камгалалы: 1942 чылдың июль 12-ден ноябрь 19-ка чедир Алжирге дайынчы хөделишкннер: 1962-1964 чылдар; Египетке дайынчы хөделишкннер (Каттышкан Араб Республика): 1962 чылдың октябрыдан 1963 чылдың мартка чедир; 1967 чылдың июнь; 1968 чыл; 1969 чылдың марттан 1972 чылдың июльга чедир; 1973 чылдың октябрыдан 1974 чылдың мартка чедир; 1974 чылдың июньдан 1975 чылдың февральга чедир (Суэцк канал зоназының миназын чайладырынга киришкен Кара далай болгаш Ожум океан флоттарының тральщиктериниң хууда составынга); Йемен Араб Республикага дайынчы хөделишкннер: 1962 чылдың октябрыдан 1963 чылдың мартка чедир; 1967 чылдың ноябрыдан 1969 чылдың декабрьга чедир; Вьетнамга дайынчы хөделишкннер: 1961 чылдың январьдан 1974 чылдың декабрьга чедир; Сирияга дайынчы хөделишкннер: 1967 чылдың июнь; 1970 чылдың март-июль; 1972 чылдың сентябрь-ноябрь; 1973 чылдың октябрь; Анголага дайынчы хөделишкннер: 1975 чылдың ноябрыдан 1979 чылдың ноябрьга чедир; Мозамбикке дайынчы хөделишкннер: 1967-1969 чылдар; 1975 чылдың ноябрыдан 1979 чылдың ноябрьга чедир; Эфиопияга дайынчы хөделишкннер: 1977 чылдың декабрыдан 1979 чылдың ноябрьга чедир; Афганистанга дайынчы хөделишкннер: 1978 чылдың апрельден 1989 чылдың февраль 15-ке чедир; Камбоджага дайынчы хөделишкннер: 1970 чылдың апрель-декабрь; Бангладешке дайынчы хөделишкннер: 1972-1973 чылдар (ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флордунуң корабльдериниң болгаш дузалал судноларының хууда составынга); Лаоска дайынчы хөделишкннер: 1960 чылдың январьдан 1963 чылдың декабрьга чедир; 1964 чылдың августан 1968 чылдың ноябрьга чедир; 1969 чылдың ноябрыдан 1970 чылдың декабрьга чедир; Сирияга болгаш Ливанга дайынчы хөделишкннер: 1982 чылдың июнь Мурнунда турган шериг албанныглар-интернационалчылар (Афганистан болгаш өске-даа чурттар) Бирден үш харга чедир уруглар, а ол ышкаш хөй уругларлыг өг-бүлелерден 6 харга чедир уруглар	Бадьлаттынган даңзы езугаар эм аймаа бээр
8.	Интерферон, парацетамол, супрастин, зуфиллин, ампициллин, мукалтин, левомицетин, бифидумбактерин, декарис, думчукче дамдыладыр эм, каракче дамдыладыр эм, ферумплекс, витамин Д, пенициллин, бисептол, фестал, диакарб.	Бадьлаттынган даңзы езугаар эм аймаа бээр
9.	1. Бөлүктүн инвалидтери, II бөлүктүн ажилдавас инвалидтери, 16 харга чедир инвалид уруглар	Бадьлаттынган даңзы езугаар эм аймаа бээр
10.	1986-1987 чылдарда Чернобыль АЭС-ке радиация салдарына алыскан хамааттылар, оң иштинде уруглар болгаш 18 харга чедир элээдилер база инвалидтер	Бадьлаттынган даңзы езугаар эм аймаа, кыдыг албан хүлээп алыр черлер, сидик хүлээп алыр черлер, шарыг материалдары (медицина көргүзүлгелерин езугаар).
11.	Чурттакчы чоннун чамдык бөлүктери гелиминтозтар-биле аарып турар	Бадьлаттынган даңзы езугаар эм аймаа, кыдыг албан хүлээп алыр черлер, сидик хүлээп алыр черлер, шарыг материалдары (медицина көргүзүлгелерин езугаар).
12.	Аарыгларның категориялары Уругларның мунчураар аарыы	Пирацетам (өске-даа солукчулар), фенобарбитал, диакарб, аспаркам, прозерин, финлепсин, Тетрафен.
1.	Гепатоцеребралдыг дистрофия болгаш фенилкетонурия	Панкреатин (өске-даа солукчулар) интал, зуфиллин, ципролет (өске-даа солукчулар)
2.	Муковисцидоз (аарыг уругларга)	Анальгин, анаприлин (нитросорбид), фосфаден, рибоксин, аденен, андрогенер.
3.	Солчуп турар аар порфирия	

5.	СПИД, ВИЧ — халдавыр	Бүгү-ле эм аймаа
6.	Ыжык аарыглары	Инкурабелдиг аарыг кижилерге бүгү-ле эм аймаа.
7.	Гематологиктиг аарыглар, гемобластозтар, цитопение, салгал дамчыыр гемопатиялар	Цитростатиктер, иммунодепрессантылар, иммунокорректорлар, стероидтиг болгаш стероидтиг эвес гормоннар, антибиотиктер болгаш ук аарыгларны эмнээринге өске-даа препараттар.
8.	Херел аарыы	Бүгү-ле тускай эм аймаа.
9.	Лепра	Бүгү-ле эм аймаа
10.	Туберкулез	Туберкулезка удур тускай эмнер, гепатопротекторлар.
11.	Бруцеллөзтун аар хевири	Преднизолон, тетрациклин, индометацин.
12.	Хоочураан аар кеш аарыглары	Ук аарыгны эмнээринге бүгү-ле эм аймаа.
13.	Бронхиалдыг астма	Ук аарыгны эмнээринге бүгү-ле эм аймаа.
14.	Ревматизм болгаш ревматоидтиг артрит, кызыл волчанка (кеш оюлганнаары), Бехтеревтиң аарыы	Бициллин, пенициллин, преднизолон, панангин, индометацин, делагил, фуроцемид, строфантин, супрастин, курантил, цитостатиктер, хондропротекторлар, Са антагонистер.
15.	Миокард инфарыгы (баштайгы 6 айлар)	Анальгетиктер, сустав, анаприлин, нифедипин, нитроглицерин, кордарон, аспаркам.
16.	Чүрек халывынга кезишкн кылганының соонда байдал	Антикоагулянттылар
17.	Органнарны болгаш тканьнарны солугуру	Бүгү-ле бадьлаттынган эм аймаа
18.	Диабет	Бүгү-ле бадьлаттынган тускай эм аймаа, этил холумактыг спирт (айда 100 грамм), инсулин шприцтер, аңаа инелер, диагностика чепсектери.
19.	Гипофизарлыг нанизм	Инсулин, ретаболил, соматроптук гормон, эр, кыс гормоннар, тиреоидин.
20.	Эр, кыс талазы-биле эрте сайзырал	Стероидтиг гормоннар, парлодел, андрокур.
21.	Ээдергей склероз	Прозерин, АТФ, «В» бөлүктүн витаминнери, мидокалм-глутаминовая кислота.
22.	Миастения	Антихолинэстеразтыг эм аймаа, стероидтиг гормоннар
23.	Миопатия	Прозерин, АТФ, «С» витамин, «В» бөлүктүн витаминнери.
24.	Мариниң мээ талазы-биле атаксиязы	Прозерин, аминалон, АТФ, «В» бөлүктүн витаминнери.
25.	Паркинсоннун аарыы	Циклодол, пирацетам, циннаризин, паркопан.
26.	Хоочураан сыңы аарыглары	Пеццерниң катетеры.
27.	Сифилис	Антибиотиктер, висмут препараттары.
28.	Глаукома, катаракта	Шимоптин (өске-даа солукчулар), каталин (өске-даа солукчулар).
29.	Психиктиг аарыглар (I болгаш II бөлүктүн инвалидтери)	Бүгү-ле тускай эм аймаа.
30.	Аддисоновтун аарыы	Преднизолон, докса, кортинефф.
31.	Шизофрения болгаш эпилепсия	Бүгү-ле тускай эм аймаа.

Тыва Республиканың Чазааның 2001 чылдың сентябрь 25-те № 1209 доктаалына № 3 капсырылга

Кирип эмнедир үеде эм аймаан эмчилерниң рецептилерин езугаар 50 хуу чиигелделиг бээр чурттакчы чоннун бөлүктериниң ДАҢЗЫЗЫ

1. Туруп турар армияның составынче кирбейн турар, 1941 чылдың июнь 22-ден 1945 чылдың сентябрь 3-ке чедир үеде шериг кезектеринге, албан черлеринге, шериг-өөредилге албан черлеринге шериг херээн эрттирген шериг албанныглар, оң иштинде курлавырже (халажылгаже) үнгенер болгаш «1941-1945 чылдарның Ада-чурттун Улуг дайынынга Германияны тиилээни дээш» медаль-биле азы «Японияны тиилээни дээш» медаль-биле шаңнатканнар.
2. Ада-чурттун Улуг дайынының чылдарында агаардан халдаашкынга удур камгалалдың, тус черниң агаардан халдаашкынга удур камгалалының объектилеринге, камгалал тудугларының, далай баазаларының, аэродромнарның болгаш фронтуларның тыл кызыгаарларының девискээрлеринге өске-даа шериг объектилериниң тудугларынга, фронт чоогунга демир-орук болгаш автомобиль оруктарының участоктарынга ажилдап турган кижилер.
3. ССРЭ-ниң түр эжелеттирген девискээрлеринге ажил үезин казыышаан, 1941 чылдың июнь 22-ден 1945 чылдың май 9-ка чедир ажилдаан кижилер азы 6 айлардан эвээш эвес үеде ажилдааннар болгаш Ада-чурттун Улуг дайынының чылдарында карак кызыл күш-ажылы дээш ССРЭ-ниң орденнери азы медальдары-биле шаңнатканнар.
4. Назылап кырааны, инвалид болганы азы азырадыкчызын чидиргени дээш эн эвээш хемчээлдерге пенсия ап турар пенсионерлер.
5. II болгаш III бөлүктөрнүн ажилдап турар инвалидтери.
6. Чернобыль айыыл-халавының уржуктары чайладыр талазы-биле 1988-1990 чылдарда ажилдарга зонадан чайлаттырыларга чедир киришкен хамааттылар болгаш шериг албанныглар.
7. Хосталгазын казыткан, шөлүттүрген болгаш эргелерин база хосталгаларын өске-даа кызыгаарлаашкындар хевирлиг кылдыр политиктиг репрессияларга таварышкан кижилер.

Тыва Республиканың Чазааның 2001 чылдың сентябрь 25-те № 1209 доктаалына № 4 капсырылга

Аптекааның социал килдизиниң дугайында ТҮР ДҮРҮМ

1. Нийти чүүлдер

1.1. Халас болгаш чиигелделиг эм аймаа база медицина ужур-дузалыг кылыглар-биле хандырылганы чурумчудар болгаш ол сорулгаларга аңгылап берип турар саң-хөө акша-хөреңгилерин чөп ажыглаар база эм аймаанга болгаш медицина ужур-дузалыг кылыгларга өртектер доктаадырын чурумчудар сорулга-биле Тыва Республиканың күрүне аптекаларының чанынга социал килдистерни тургузар (моон ыңай сөзүгелге — килдис дээр).

1.2. Килдис бодунун ажил-чорудулгазынга аптекааның айтышкынарнын болгаш чарлыктарын, бот-орулга-чарылгалыг аптека дугайында негелдени болгаш бо Дүрүмнү удуртулга болдулар.

1.3. Килдистиң штадын доктааткан чурум езугаар Тыва Республиканың Фармацевтика ажил-чорудулгазының талазы-биле комитеди-биле дугуржулга езугаар бот-орулга-чарылгалыг аптекаларга күштүг болуп турар штат нормативтеринге болгаш чаңгыс аай майыктыг штаттарга дүүштүр бадылаар.

2. Килдистиң сорулгалары

2.1. Килдистиң кол сорулгазы болза аарыг кижилерни эмчилериниң халас болгаш чиигелделиг рецептилерин езугаар Тыва Республиканың Чазааның доктаалын барымдаалап, эм аймаа база аптека асортиментизиниң өске-даа чүүлдери-биле хандыралары болур.

3. Килдисти организаастаарының чуруму

3.1. Килдис болза албан черлеринге черле кириер чогуур негелделерлиг аптека бажыңыга турар, ооң ниити байдалы ажилга таарышкан турар, а ол ышкаш эм аймаа, материалдыг өске-даа үнелиг чүүлдер бүрүнү-биле аңаа камгалаттынган турар.

3.2. Килдис бот-орулга-чарылгалыг аптекаларның техниктиг болгаш ажил-агый чаартылгазының чижек нормаларына дүүштүр аптека мебели, информастыг материал, эт-херексел болгаш бүдүрүлгелерилгези-биле хандырылган турар, ажилдарның хемчээлинге болгаш бараан курлавырларының бадылаттынган нормативтеринге, сонгаарлаттынмас эм аймаа-биле дуза көргүзеринге эм аймааның курлавырына дүүштүр эм аймаа болгаш аптека асортиментизиниң өске-даа чүүлдери турар ужур-дуг.

4. Килдистиң бүдүрүлгези ажил-чорудулгазы

4.1. Аптека килдизинге дааскан хүлээлгелерни күүседире-биле чергелештир социал килдис болза:

4.1.1. Эмчилерниң халас болгаш чиигелделиг рецептилерин езугаар аарыг кижилерге эм аймаа үндүрүп бээрин, шынгы учетту болгаш отчеттуг болур чорукту чорударын.

4.1.2. Килдисте эм препараттарының дугайында, кээп турар чаа эм аймааның дугайында профильдиг эмнелге-профилактиктиг албан черлериниң эмчилериниң информациязын организаастаарын, өске-даа аптекаларның фармацевтика ажилдакчылары-биле санитар-чырыдышкын болгаш консультативтиг ажилды эрттирерин хандыралар.

4.2. Килдистиң хүлээлгези болза:

— чыттырып эмнээш-кин үезинде чурттакчы чоннуң бөлүктөрүн халас азы 50 хуу чиигелделиг эм аймаа-биле үзүктелиш-кин чок хандыралары;

— санитарлыг чурумунуң болгаш фармацевтика чурумунуң доктааткан негелделерин шынгызы-биле сагыры.

5. Ажилды эргелеп-башкарары

5.1. Килдисти ортумак тускай азы дээди эртеменик специалист удуртур.

5.2. Килдистиң эргелекчизи хоорайларның болгаш кожууннарның чурттакчы чонун эм аймаа база медицина ужур-дузалыг кылыглар-биле хандыралар талазы-биле килдиске дааскан сорулгаларны күүседир дээш хууда хары-салгалыг болур.

5.3. Килдистиң эргелекчизин албан-дужаалга болгаш ол албан-дужаалдан хостаарын аптекааның директору боттандыралар.

6. Учет болгаш отчеттуг болуру, контроль болгаш ревизия

6.1. Килдис учетту чорудуп, доктааткан чурум езугаар бадылаан хевирлер болгаш саавырлар талазы-биле отчетту тургузар.

6.2. Отчетту социал органнарже, Тыва Республиканың Фармацевтика ажил-чорудулгазының талазы-биле комитединче ай санында кириер.

6.3. Килдистиң ажил-чорудулгазына контрольду болгаш ревизияны аптекааның, Тыва Республиканың Фармацевтика ажил-чорудулгазының талазы-биле комитединиң, чер-черлерде социал камгалал эргелекчилериниң нормативтиг документтеринге дүүштүр боттандыралар.

Электри энергиязының өртектерин бадылаар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЕВИСКЭЭР ЭНЕРГЕТИКА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

2002 чылдың июль 26. № 13 Кызыл хоорай

«2002 чылда Россияның Чаңгыс аай энергетика системазының ажилдаарын болгаш хөгжүдерин хандыралар талазы-биле «Россияның ЧЭС РАО-нун ачы-дузазы дээш абонент телевинин бадылаар дугайында» РФ-тин Федералдыг энергетика комиссиязының 2002 чылдың январь 1-де МВТ.шак дээш 64,82 рубльге, 2002 чылдың июнь 1-де МВТ.шак дээш 78,28 рубльге абонент телевининиң нормазын улгаттырганынга (өстүргенинге) холбаштыр, а ол ышкаш электри энергиязын (күчүзүн) федералдыг (ниити россия) мөөнөп садар рыноктан садып алыр өрттөөн МВТ.шак дээш 69,28 рубльге 2002 чылдың март 1-де доктаатканы-биле, «Тываэнерго» ААН-ге электри өрттөөн ийи дакпыр өстүргени-биле (электри энергиязынга МВТ.шак дээш 3,12 рубльге, күчү дээш МВТ.шак дээш 39529,74 рубльге (бир айда), оон улаштыр «Тываэнерго» ААН-ге 2002 чылдың июль 1-де

энергия өрттөөн өстүргени дээш 2002-2003 чылдар күскү-кышкы сезоннарын акшаландыраларын хандыралары-биле Тыва Республиканың Девискээр энергетика комиссиязының доктаадыры болза:

1. Электри энергиязын (күчүзүн) федералдыг (ниити россия) мөөнөп садар рыноктан садып алырының өрттөөн № 1 капсырылгада доктаатканын езугаар 2002 чылдың август 1-ден күштүг болдулар болгаш бадылаар.

2. Бир чылда ТР-ниң ДЭК-ни тударынга 850 мун рубльди структура чарыгдалдарында көргөн.

3. «Электри энергиязының өртектерин бадылаар дугайында» Тыва Республиканың Девискээр энергетика комиссиязының 2002 чылдың август 1-де №4 доктаалын күш чок болган деп санаар.

Тыва Республиканың Девискээр энергетика комиссиязының даргазы М.К. АНАЙ-ООЛ.

Тыва Республиканың Девискээр энергетика комиссиязының 2002 чылдың июль 26-да № 13 доктаалына № 2 капсырылга

ЭЛЕКТРИ ЭНЕРГИЯЗЫ ДЭЭШ САНАЖЫЛГАЛАРНЫҢ ЧУРУМУ

1. Гараж ниитилелдериниң болгаш гараж-тудуг кооперативтериниң дача болгаш дача-тудуг кооперативтериниң, сад эштежилгелериниң кежигүннериниң болгаш хууда гаражтар ээлериниң электри хандырылгазын чонга бээр электри өртектери-биле чорудар.

2. 15 кВт чедир күчүлүг электри тургузуглары ажыглап турар чон электри энергиязы дээш санажылгаларны чонга доктааткан өртектер-биле чорудар.

3. 15 кВт-тан ажыр күчүлүг электри-одалга тургузуглары ажыглап турар чон электри энергиязы дээш санажылгаларны чонга көргүскен 1,5 коэффициент өрттөөн-биле чорудар.

4. Электри котелдары (электробойлер), 31 кВт. болгаш оон өрү күчүлүг чылыдар херекселдер ажыглап турар организациялар, бүдүрүлгелер болгаш албан черлери электри энергиязы дээш санажылгаларны чаңгыс өртек-биле 1,5 коэффициентилиг төлээр.

5. Ниити санакчы (счетчик-биле) санажып турар хереглекчилерге электри энергиязын дараазында өртектер-биле санажыр:

— гараж болгаш гараж-тудуг кооперативтери немелде өртекке үндүрүг чокка кВт.шак дээш 46,7 көпеек;

— дача, дача-тудуг кооперативтери, сад эштежилгелери – НӨУ чокка кВт.шак дээш 33,3 көпеек.

— кооператив гаражтарының кежигүнү эвес хууда гаражтар ээлериниң НӨУ-биле кады кВт.шак дээш 56,0 көпеек төлээр.

6. «Тывакоммунэнерго» КУБ-тун бижимел чөпшээрели-биле (телевилел езугаар эвес) электропиталар-биле дерээн бажыңнарда электри энергиязы дээш НӨУ-биле кады 40 көпеек төлээр. Кара туразында электри плиталары тургузуп ажыглааны дээш НӨУ-биле кады 56,0 көпеек төлээр (кВт.шак дээш) — чуртталга-ажыглал организацияларының чада шөлдерин, бажыңнар номерлерин, өске-даа техниктиг хереглекчилерни (лифтерни, насостарны) ажилдадып, чырыдып турары энергия дээш Девискээр энергетика комиссиязының доктаатканын езугаар кВт.шак дээш 56,0 көпеек төлээр.

8. Хоорайның чуртталга бажыңнарында стационар электропиталарның чарыгдары энергия дээш чонга көргөн өртек езугаар 0,7 коэффициент езугаар төлээр.

9. Херимнер иштин чырытканы дээш НӨУ-биле кады 56,0 көпеек. Кудумчулар, чырыктыг реклама дээш хереглекчилерниң ийиги бөлүүнге доктааткан өртек езугаар төлээр.

Тыва Республиканың Девискээр энергетика комиссиязының 2002 чылдың июль 26-да № 13 доктаалына № 1 капсырылга

ЭЛЕКТРИ ЭНЕРГИЯЗЫНЫҢ ӨРТЕКТЕРИ

ХЕРЕГЛЕКЧИЛЕР	Немелде өртекке үндүрүг чокка (рубль)
1-ГИ БӨЛҮК — үлетпүр болгаш аңаа деңнээн хереглекчилерге 750 киловольт-ампер болгаш оон өрү күчүнү кошканда, керээде көрдүнген күчүнү киржикчи энергосистема долу күш-биле ажилдаан дээш ийи дакпыр өртек-биле төлээр.	
кВт. шак күчүнүң өрттөөн (бир айда)	83
кВт.шак күчү «Тыва даг-дүгү» комбинатка	66
Электри энергиязынга кВт.шак дээш өртек (көпеек)	21 көпеек
Электри энергиязынга «Тыва даг-дүгү» комбинатка	16 көпеек
2-ГИ БӨЛҮК — арткан хереглекчилер (үлетпүр, аңаа хамаарышпас черлер, бюджет, коммунал ажил-агыйлары, көдээ ажил-агыйның (болбаазырадыр) бүдүрүлгелери ажыглаан электри энергиязы дээш чаңгыс хемчээлдин өрттөөн төлээр (кВт.шак дээш).	
«Тывакоммунэнерго» КУБ (хуулдурукчу садыгжы) кВт.шак	56
Чурттакчы чон (кВт.шак дээш) көпеек-биле НӨУ чокка азы НӨУ-биле төлээр:	26
— хоорайларда, кожууннар төптерикде чурттап турарлар (стационар электри плитазы, гараж, гараж-тудуг кооперативи чокта)	НӨУ чок НӨУ-биле
— кожуун төптеринден аңгы көдээ черлерде чурттап турарлар, сад-дачаларда кижилер	46,7 56
— Стационар электри плиталыг, электри-одалга тургузуглуг бажыңнарда чурттап турарлар	33,3 40
ОРТУМАК ӨРТЕК (кВт.шак көпеек-биле)	33,3 40
— Бедиткен %	45,45
	35

Тываның дээди өөредилге черлеринин студентилери чайгы дыштанылганында чүнү канчап турарлар деп айтырыгны сонуургап, ол дугайында чугаа кылыр бодалдыг мен. Шаанда 20 ажыг чыл бурунгаар болза студентилер чайгы үеде студент тудуг отрядтарына республиканың янзы-бүрү тудугларына, улуг үлетпүр-бүдүрүлгелеринге ажилдаар турган чүве-ле болгай. Бо үеде тудуг-суур турупканда, студентилерге ажил-даа кайда боор. Ынчалза-даа аныяк назынның халыны оолдар, кыстарны анаа кааа олуртур деп, черле бирээни кылып, чогаадып-ла турар боор деп идегевышаан, оларның амгы ажил-херээ-биле номчукчуларны таныштырар сорулгам бо.

Чечек Хертек — Тываның күрүне университетинин филология факультетинин 4-кү курузунун студентизи, 3 дугаар бөлүктүн даргазы. Эки өөредилгелиг, хей-ниити ажилдарына идепкейлиг, энергиязы кыптыгып чоруур бо кыс эрткен чылын база чайгы үеде хоорайга ТР-нин Аныяктар комитеди-биле дугурушкаш, уругларның дыштанылга лагеринге ажилдап чайлаан. Бо чылын ол база-ла ук комитет-биле харылзашпышаан болду.

— Чечек, бо чайын кандыг ажил кылып чоруп тур сен, дыштанылганда анаа олуруп өөрөнгөн эвес сен?

— Эрткен чылдан бээр ТР-нин Аныяктар комитетинге бодумун күзелім-биле ажилдап киргеш (валантерлааш), бо чылын база ында ажилдап тур мен.

— Тодаргайлап таныштырып көрөм.

— Күш-ажыл болгаш социал камгалал яамызы-биле ТР-нин Аныяктар комитетинин тургусканы "Чайгы десант" деп чайгы күш-ажыл лагеринин начальниги болуп, бирги сезонда ажилдадым. Ам "Салгал" лагеринде ажилдап тур мен. Ында колдуунда чер кезип чоруп турар уруглар база өг-бүле байдалы берге уруглар, өскүстөр бар. Бирги сезонда ажилдаан уруглар хоорай чаагайжыдылганына киржи, чечек, үнүштер олуртуп, садиктер септелгезин кылып, парк девискээрин аштап-арыглаар ажилдарга киржи турду. Удуртукчузу турдум. Ол сезонда 60 кижиге лагеривиске турган. Кылган ажилының шаабиле акша-төгерикти алганнар. Эвээш дизе, 500 рубльди, оон хөйну-даа ажилдап алганнар бар.

— Чайгы дыштанылганда ажилдап-ла турар ышкажыл сен, а дыштанып четтигип тур

сен бе? Дыштанылга база херек-ле болгай.

— Чогум дыштанып дээш дыштанып көрөбөдүм. Өөрөнип турган кижиге ажилдаары дээрге өөредилгеден дыштаныры ол деп-ле бодаар-дыр мен. Ажылывыс аайы-биле дыштанып база четтигип тур бис. 7 айда Байкал хөлге студент активтер следу болган. Тываның күрүне-нин Аныяктар комитетинин мурнундан шупту 15 кижиге аңаа киришкеш келдивис. Орланмай Дадар-ооловна Куулар удуртуп чорду.

Моолдан 12 кижиге келди. Олар шупту ында дээди өөредилге черлеринин президентилери улус болду. Моолдун Аныяктар федерациязының даргазы, дээди өөредилге черлеринин профэвилел даргазы Тувшин Жаргал дээш, өске-даа оолдар, кыстар-биле таныжып алдымыс.

Улан-Баторда чүс ажыг дээди болгаш ортумак өөредилге черлери бар, ында 106 муң ажыг студентилер өөрөнип турар дээр чорду. Эртем-билиг, ниити сайзыралының талазы-биле алырга хөлчок сайзыраңгай, солун улус-тур деп эскердим.

Бурятияның Аныяктар комитетинин төлээлери 37 кижиге. Олар база ук комитет-биле чылды өттүр эки тура-биле, боттарының күзели-биле ажилдап келген оолдар, кыстар-дыр. Оон аңгыда Бурятияның хөглүт-лер болгаш тывынгырлар клубунун (КВН) кежигүннери аажок талантылыг аныяктар чорду.

Алтайлар, якуттар, хакастар дээн ышкаш кожоларны база чалаан турган, олар кээп шыдавайн барган.

— Аңгы-аңгы черлерден ыңча хөй аныяктар чыылгаш, чогум чүнү чугаалажып, кандыг ажил-херек бүдүрдүнер, сонуургадып көрөм, Чечек?

— "Молодые лидеры" деп программаны өөрөнип, ону амьдыралга боттандыраары-биле кандыг ажилдар кылып чорутса экил дээрзин сайгарып, аргадуржулга солчуп, боттарывыстың ажил-херектеривисти бот-бодувуска сонуургаттывыс. Мындыг слет биске кончуг ажыктыг дээрзин кайыын-даа келген уруглар, оолдар чугаалап, ужуражылгага аажок өөрүп турду. Бо слеттун ачызында моол, бурят, орус, тыва студентилернин аразында харылзаазы күштөлип, педотрядтар, студент тудуг отрядтары удур-дедир аалдажып, арга-дуржулга солчур дугайында чугааны кылдывыс. Оон бир тодаргай чижээ, Республика хунунун байырлалында — Наадымда Моолдун Аныяктар федерациязын база студентилер-

нин профэвилелин Тывага чаладывыс. Август айда Тывага (Тере-Хөлге) студентилер следу болур болгай, аңаа база аалчылар келир болган. Бурят студентилер база келир.

Моолдар база октябрь 22-де болур улуг байырлалыңче бистерни чалаан. Ынчангаш студентилер канчаар амьдырап-чурттап турарыл, олар хостуг үезин канчаар организаптап турарыл дээрзин удур-дедир сонуургажып, чонга ажыктыг, солун чүнү кылып

болурун бот-бодувустан өөрөнип аргалыг болу бергенивис ол.

— Ажыл-ишчи дугуржулгалардан аңгыда онза-солун чүү болганыл?

— Байкал хөлдүн кыдыыңга найыралдажып ап деп чүве

камгалалдыг чер чорду. Тывага база ындыг тускай музей-заповедник болза деп бодаар чордум.

Кино, танцы дээш, онза-солун чүнү чок дээр! Янзы-бүрү мөөрейлер, спортчу оюннарга бистер, тывалар, черле кымга-даа алыспас улус болдувус. Эдуард Күжүгет, Алим Оюн дээн ышкаш оолдарывыстың ырлары, хөөмейлеп сыгыртырын магададылар. "Тывалар денди талантылыг-дыр силер, кыстарыңар база эн-не чараш-тыр" деп бистерни магадап турдулар. Үстүнде адаанын оолдарны Моолга концерт үндүрүп келиринче чалап турду.

Байкал бисти таныштырган, ол найырал уламчылаар. Ам безин чагаалажып, телефоннажып эгелей берген бис. Найырал моон сонгаар-даа улам быжыгар. Чанып чоруп тура, карактары-выста чаштыг байырлаштывыс, кайы-бир хун ол өнүктөргөвис-

ыгыттавас, хөй аразыңче кирбес — дыка берге уруглар бар-дыр. Канчаар харылзажыр эвин тыппайн, баш ыжып шаг боор. Ынчалза-даа солун, чараш чүүлге уруглар черле сонуургалдыг болгай, ынчангаш янзы-бүрү аргаларны ажыглап, оларның арнын чазыктырып, боттарывысче чоокшуладып алырын кызыдып тур бис.

— Чечек, сен университет дооскаш, башкылаар сен бе азы бо ажилдап турарың Аныяктар комитетинин талазы-биле ажилдаар сен бе? Ийи оруктун кайызын шилип аар бодалдыг сен?

— Уругларның дыл билиринден дыка хөй чүүлдер хамааржырын бо бичии ажилдаан үемде безин биле бердим. Ынчангаш ырак кожуунга барып, уругларга орус дылды өөредиксээр күзелім база бар. А аныяктар-биле ажилдаарга кайы хире солунун база биле бердим. ТР-

Күш-ажылчы студент чай-2002

БАЙКАЛ БИСТИ ТАНЫШТЫРГАН

нин күрүнең Аныяктар комитеди бистерни, күзелдиг аныяктарны, болур-чогууру-биле деткип турары дыка өөрүнчүг. Москвага Аныяктар-биле ажилдаарының квалификациязын бедидер курстарга база бир неделя өөрөнгөш, тускай документини алдым. Ону Гуманитарлыг социал академия эрттирген. Дыка солун чүүлдерни оон өөрөнип, билип алган мен. Ынчан база Астраханьдан Камчаткага чедир бистер ышкаш аныяктар аңаа кээп

кижинин бүгү назынында утгундурбас болушкун-дур деп, чугаалашканывыс оолдар, кыстар шупту ыңчаар санап, аас-кежиктиг улус-тур бис дижип турдувус. Шынап-ла, онзагай, чараш бойдустан бир булуну ол чорду. Аңаа эштип, хемелеп, кежээлерде кыдыыңга агаарлап магададымыс. Оон аңгыда янзы-бүрү экскурсиялар кайгамчык болду.

Баштайгы хуннерде Улан-Удэге Бурятияның Аныяктар комитетинин экскурсоводу уруг Иволга хүрээзинге бистерни чедирди. Улуг сууржугаш чорду. Архитектурлуг ансамбльдерин чарашсынып ханмадымыс. Аңаа кирген улус аас-кежиктиг болур дижи чорду. Шахьямуни бурган-ның олурганы ышты Индиядан чалап эккеп, хүрээ девискээринде олуртуп каан, дыка улуг чараш ыш чорду.

Забайкалье чоннарының этнографтыг музейин сонуургадымыс. Бурунгу шагдан бөгүнге чедир ол чоннун хөгжүлдезин оон көрүп таныштывыс. Тайга черде, бүдүн заповедник —

биле ыяп-ла душчу бээр бис дээрзинге бүзүрээр мен. Чүге дизе аңгы-аңгы черлерде чурттап-даа турар болзувусса, аныяктарның күзөл, сорулгазы чаңгыс аай дээрзинге аңаа бүзүредивис.

— Байкал эринге эгелээн найыралдың уламчызын, моон сонгаар болур солун ужуралдарны, ажил-херектеринерни база бистиң номчукчуларга сонуургадыр сен көрөм, Чечек.

Ам мындыг айтырыгга харылап берип көрөм. Чайгы үеде уругларның күш-ажылдың кадькылыга лагеринге ам ийи чыл ажилдай берген-дир сен. Эвээш-биче-даа бол, дуржулгаң бар. Олар-биле ажилдаары кандыг-дыр?

— Солун-даа, берге-даа. Чүге дизе мындыг лагерьге дыштанып, ажилдап турар уруглар "берге" кижизидилгелиг азы берге байдалдыг өг-бүлелерден уруглар азы өскүстөр болур деп чугааладым. Оларга тускай хамаарылга херек апаар: чугаалажырда-даа, ажилдадырда-даа. Могаттынычал, чүве

өөрөндивис, база-ла бот-бодувус дугайында хөйну билип ап, аргадуржулга солчур аргалыг болдувус. Ылангыш наркомания, спид, социал өскүссурел дээн ышкаш айтырылгар кайда-даа нарыыдаан, аңаа удур канчаар ажилдаарын сүмележи, дугуржуп турдувус. Ынчангаш аныяктар-биле ажилдаксаар күзелім база бар. Үези кээрге кайызы чаа база бээр ийик. Кайызы-даа чонумга ажыктыг, херектиг ажилдар дээрзин билир мен.

— Чечек, сээң бо энергияң, амьдыралга сонуургалың, күш-ажылга ынак отчугажың өскелерге база ындыг күштү берип, эки чүүлдерге углаарыңга үлегер болзун деп күзеп каайн. Салган сорулганга чедер дээш быжыг соруктук болуруңну күзедим.

Светлана БАЛЧЫР.

ЧУРУКТАРДА: Чечек Хертек хүрээде аас-кежик барабаннарының чанында; моол, бурят, тыва, орус студентилер ужуражылга үезинде.

Д.С.Кууларның 70 харлаанынга

ЧОННУН ОГЛУ

Шыргай, чылан өтпес арга-арыглары биле хүрээленип шиметтинген болбаазын, туураан салым-чаянның тоолчуларның, уян үнүг ыраажыларның сеткилин эртине — уран сөзүн улузунга өргүп чоруур чогаалчыларның төрөөн чурту — көгү-шыгы хөлбелчиңизен Хөндөргейге төрүттүнген Доржу Сенгилович Кууларның хуу-салымынга, чогаалчы, эртемден чаянның кым чоргаарланмас боор!

Доржу Сенгиловичини “Тыва улустун тоолдары”, “Ачыгы Кер-Мерген”, “Кыс-Халыыр”, “Тыва поэзия”, “Тыва чогаал”, “Тыва улустун аас чогаалы” деп номнарны номчааш, танып алган мен. Мөңгө менги, хат-шуурган ораны — Мөңгүн-Тайга, бажы бедик Бай-Тайга, уйгу чок Улуг-Хем, тоолуг Тожу дээш, аыралдыг ак-көк Тыва чуртунун бүгү девискээрин улустун аас чогаалын чыып, бижири дээш аъттыг, чадаг ол эргип кеззэн.

Шылгараңгай тоолчу Ооржак Чанчы-Хөөнү баштадыр Тываның төөгүчүлери-биле, тоолчулары-биле, ыраажылары-биле хөй чылдар улай ужуражып, дүн-хүн чок бижиттинип, санбары берге хөй

аас чогаалын хөндү калбайн, чыып, бижип, эртемденнерин номнарын мога-шылаг чокка номчуп, шинчилел ажилдарын кылып келгенини түңнелинде, ол номнар — чүс чээрби ажыг эртем ажилдары чонга, келир салгалга бижиттинген.

Он ажыг чылдар иштинде Доржу Сенгилович биле удаа-дараа ужуражып, чугаалажып келдим. Оон бөдүүнү, чугаакырын, биче сеткилин, эртем-билинин шылгараңгайын магадап чоруур мен. Улуг угааны эртемден, энерелдиг башкы кижини ыңдыг болбайн канчаар!

Филология эртемнеринин доктору, Тыва АССР-ниң эртемниң алдарлыг ажилдакчызы, профессор, ТКУ-нун тыва литература болгаш фольклор кафедрасының эргелекчизи, РСФСР-ниң улус өөредилгезинин тергенини Доржу Сенгилович Кууларның хуу-салымы чагай, сүлдези бедик, угааны чырык, холу дыңзыг, караа көскү, кылажы чиик болурун сеткилениң ханызындан күзеп олур мен.

Чоннун оглу чоргаар чурттазын!

Майна СААЯ.

Хүндүлүг Доржу Сенгилович!

“Шын” солунун чогаалдыкчы ажилдакчылары 70 харлаан байырлары-биле изиг байыр чедирбишаан, кадыкшылды, ааскежикти, чайынналчак чедишкенини күзедивис. Бистиң хөй сангы номчукчулары-биле өмүңээзинден база байыр чедирерин чөпшээрер көрүңер.

“Шын” солунун коллективи.

ЭРТЕМНЕРЖЕ КОКПА ИЗЕП...

Өткүт үнүг оккур меннериниң, эривес мөңгүн хемгилиг тайгаларның чурту — Тываның келир үези, сайзыралының делгем оруунга чырыкты бедик тудуп, төрөөн чонунун аразындан эртем делегейинче эң-не баштай эжиндирип кирген, кайгамчык салым-чаянның, өндүр угаан-билиги тыва кижиниң дугайында маңа чугаалаксадым. Ийе, ол дээрге тыва литератураның, оң иези — улустун аас чогаалының шылгараңгай шинчилекчизи, хөй-хөй номнарның автору, профессор, доктор Доржу Сенгилович Куулар-дыр.

Д.С.Кууларның бижээн ажилдары салгалы, биске, тынар агаар дег херек. Ыңча хөй номнарны, эртем ажилдарын бижириңге чеже үе, угаан ажылы негеттинерил! Эртемде каалама орук чок. А эртем далайының шуурганын берге оруу безин салым-чаяннга, чырык күзелге моондак болбаандыр. Башкывыстың ажилдары тыва критиканы, фольклорун шинчилеп, өөренип, сайзырадырынга алдын үрезинер болуп чоруур.

Улуг эртемден, доктор, профессор Тываның күрүне университетинин студенттери, бистиң башкывыс болганы — аксы-

выс-кежи-дир. Д.С.Кууларның эртемнери — эң-не манаарывыс ынак кичээлдеривис. Студенттерге чаа теманы чүгле теория-биле эвес, амьдырал-биле холбап тургаш өөредир. Чаңгыс саазын безин көрбейн, бүдүн кичээлди шынарлыг, солун кылдыр эрттирерин магадаар бис. Башкывыстың топтуг, мөзүлүн демделес арга чок. Ону студенттер-биле хамаарылгазындан эскерип болур. Чижээлээрге, кандыг-бир байырларда башкывыстың ыяп-ла биске байыр чедирер, ол хүн-биле холбашкан солун барымдааларны, болушкуннарны бо-ла чугаалай бээр оон бөдүүн, биче сеткилин херечилеп турар.

Башкывыстың дугайында бижири болза кайын төнер. А бис башкывыс Д.С.Кууларга ТывКУ-нун башкыларының болгаш студенттеринин мурнундан буяныг ижи дээш өөрүп четтирип, курлак чедир мөгөйдивис. База ол ышкыш чараш байырларын таварыштыр будуктуг ыаштың кыры-биле, булуттуг дээрниң ада-биле сеткил белээн сөңнеп, изиг байыр чедирер, эң-не чараш ааскежикти, кадыкшыл, өөрүшкүнү күзедивис!

Тайгана ОЧУР, студент.

Хууда чарлал

Улуг огородтуг, телефонуг, электри одалгалыг, гаражтыг, өске-даа тудуларлыг, мал тударынга эптиг бажыңны садып тур мен. Сельскохозяйственная кудумчузу, 70, 18 шак соонда кээп болур. Тел: 5-82-54.

ЧАЛЫЫ НАЗЫННЫ ЧАЙЫ

Чай. Бүгү-ле бойдус өөрүшкүнүн хөөн-ырын чажырып шыдаваанзыг, куттулуп, ыңдынналган. Чараш өңүг чечек-хевис кырынга саадапкыш, кулак салып, дыңнаалай каавыт даан. Ээргииш тырыкыланган дег үе кадында безин ак-көк дамырактың, бедиктер кырлап халаан шуралгактың, чечек баштаан арының, селбер дытта ипиктиң — хөй-ле янзы үннерин чаржалашканын дыңнаар сен.

Чай, шынап-ла, чараш үе.

Чылдың үелерин кижини назынынга-даа дөмейлей бээр бис: час — чемиш тырткан көк дег чашкы үе; күс — кат-чимистиң четчип бышканы-биле дөмей, чуртталгаже көрүжү быжыккан кижини ортузу назын; кыш — башка ак хыраа дүшкүлөптер өгбө назын. А чай — чалыы назынын чарылбас өңнүү-дүр...

Анык салгалдын көскү төлээлери — студенттерге база бир чай ужураалдарны шаңнап келген. Ынчангаш Тываның Күрүне университетинин студенттеринин биче ректору, география факультетинин студентизи (5-ки курс) Дмитрий Охотниковтан чаа ажыттыңан студенттер лагеринин дугайында каш айтырыг салып чугаалаштывыс.

— Чүгле школачылар эвес, студенттер база дыштаныр лагериниң апарганын онзалап демделес аргажок. Студент амьдыралда чаа ажыдышкын — лагерь дугайында сонуургады көрөм, Дима.

— Лагерь ажылының баштайгы шенелдези эрткен чылдан эгелээн. Ынчан инженер-техниктиг факультеттин башкызы Борис Комбуй-оолович Кара-Сал кол удуртулганы чорудуп турган. Ынчалза-даа орай дыңнатканындан студенттер билбээн, тарай берген. Чүгле Кызылга турган кезек оолдар чыылгаш чорупканнар. Ынчангаш эге дээрзинде майгынарга чурттап, туристер-биле дөмей болганнар.

Бо чылын лагерь ажылының дугайында университеттин чөвүлел хуралына чугаалашкыш, дыштаныр студенттерге путевкаларын студенттеринин профвилел комитети тыпсыр кылдыр шийтирилээн. Комитет кижигүннеринге биче ректор, факультеттеринин биче деканнары хамааржыр. Лагеринин ажил-чорудулгазын удуртур харысалганы хүлээнмишаан, бо чылдан эгелеп путевкаларын берип эгелээн бис.

“Буревестник” аттыг лагеринин баштайгы сезону июль 8-тен 14-ке чедир үргүлчүлээн. Ийгини сезон июль 15-тен 21 хүннеринде эрткен, үшкүзү — июль 29-тан август 4-ке чедир. Оон улаштыр база дөрт, беш дугаар сезоннарның ажилдарын планнап турар бис.

Ында чайгы практиказын лагерлерге эрттирер 3-кү курстун студенттери, университеттин ажилдакчылары “Буревестник” лагеринде башкылар,

вожатылар бооп ажылдап турарлар.

— Лагеринин турумчаан чери, ниити байдалы-биле номчукчуларны сонуургады көрүңер.

— Лагерлээн студенттер Чагытай хөлдүн чоогунда, “Байлак” лагерин-биле кожолаш, даг баары, эзим-аргалыг черде дыштанып турарлар. Дөрт бажын бар. Бир бажыңга-ла 9-11 хире кижини чурттаар. Ынчалза-даа майгынар база бар. Столовая, бая туттунган. Чаа орундөжек, чорган, удуур-шоодайлар — шупту четчир.

— Лагерь баар күзелдиг студенттерин канчаар шилип ап турар силер?

— Чайгы лагеринин ажиттынарының дугайында чазын-на өөредилге үезинде шупту факультеттерге чарлапкан турган бис. Баштай факультет бүрүзүнден тодаргай даңзы чорудуп турган. Ынчалза-даа чамдык студенттер үезинде

Интервью

ыңай-бээр чоруур-даа болу бээр. Ынчангаш келген билдиришкенин аайы-биле шилилгени чорудуп тур бис. Чамдыкта билдиришкенин көвүдөй-даа бээр. 2-ги сезонда суг чеден ийи кижини чоруткан. “Ажырбас, майгынарга чурттап турар бис” дээрге, ам канчаар, хүлээп ап тур бис. Дыштаныксаан студенттер 3-81-57 деп телефонче долгап болур. Студенттин талазындан херек чүүлдер — эмчи справказы, билдиришкени база 50 акша.

— Халас деп болур ышкыжыл?

— Ийе, лагерьге дыштаныры халас. Дадывыр кылдыр чыып турарывыс 50 акша шанналдар садарынга хереклеттинер. Лагерде чуртталга дыңмиттиг, солун, хостуг деп болур. Чижээлээрге, бажыңнар аайы-биле отрядтарга үстүп алгаш, спортчу маргылдаалар, викторина, мөөрейлерни эрттирип турарлар. “Баштайгы көрүштөн ынакшыл” дээн ышкыш оюннар база үргүлчү болуп турар. Ойнап-танцылаарыга херек чүүлдер, аппаратура база бар. Чайгы кезээрде оюн-хөг төнмес. Ынчангаш алды шакта кемненир кезээки кемин студенттер сес шакче чылдырып алганы-даа ол. Оюн-мөөреини киржикчилеринге шанналдар дептер, демир-үжүктен бир шил шампанскоеге чедир бар. Оон ыңай кижини бүрүзү “Буревестник” деп тураскаал херек демдектерлиг чанар.

— Дээрде хүн безин шокарларлыг болганда, дески чүве кайда боор. Лагеринин баштайгы чылы-дыр, кандыг кандыг четпестер барлы?

— Ийе, ам-даа чедир кылыр ажилдар сорулгавыста бар. Бо үеде хөлдүн үнүжү чечектелип эгелээн. Эштирге аллергия тывылдырар — ол арай таарымча

чок болуп турар. Ынчалза-даа херек эмнерни чорудуп тур бис. А баштайгы эмчи дузанын биология кафедрасының ажилдакчылары көргүзүп турар.

— Аыш-чеми?

— Чем хандырылганы эки. Кат-чимис, ногаа аймаан берип турар. Уруглар “Ындыг улуг тавакты канчап чип шыдаар бис?” деп турар дээр чорду. Бүгү акшалаңдырышкын-биле республиканың профессионал өөредилге черлеринин комитети хандырган.

— Чагытайнын эринге эрттирген чайгы хүннер кайын уттундуурар. Дыштанышканын сеткили ханган чанар боор дээрзинге идегээр-дир бис. “Буревестник” лагеринден аңгыда студенттер кааа дыштанып болурулу?

— Аспирантыларга болгаш студенттерге “Чедер”, “Уш-Белдир” курорттарынче путевкаларын берип турар бис. Бо чылын “Уш-Белдирже” дөрт, “Чедерже” он кижини чоруттувус.

Курорт баар күзелдиг студенттер баштай кээп, бижидип ап база турганнар. Ынчалза-даа үезинде келген билдиришкенин кол хамааржыр. “Справка для получения путевки” деп эмчи шынзылгазы болгаш билдиришкени херек.

— Студенттериниң тудуг отряды тургустунар дугайында чугаа-даа чоруп турган болгай...

— Бистиң ада-иелеривистин өөренип турган үезинде студент тудуг отрядтары кончуг шалыкын ажылдап турган. Отрядтар тургузар дугайында айтырыгны катап көдүрүп турар апарган. Бо чылын Чарактан университет баазыныга студенттеринин тудуг отрядын ажадыр дугайында айтышкын келген. Бис база студенттерини чыып, белеткенип алгаш турган бис. Ынчалза-даа ажилдаан студенттерге төлээр акша тывылбайн барган. Кым-на халаска эртенгиниң бшактан орайга чедир телевидение бажыңының чанында гаражтар бузуп, азы кудумчуда ада-иезиниң хайгааралы чок уругларга кижизидилге ажылын чорудар боор — белен эвес ажилдар ышкыжыл. Оон оруннга студенттер хостуг үезинде дыштанып-даа алгайлар. Чогу ажилдар күзел турган, ынчалза-даа акша-төгөрик айтырыш шийтирилттинмейн барганындан бо чылын университет баазыныга студенттеринин тудуг отряды тургустунмайн барган.

Бергелерге торулбайн, келир чылдан тура студент тудуг отряды ажылын эгелей бээр боор дээрзинге идегевисаан, биче ректор Димага солун интервью дээш четтиргенивисти илереттис. А студенттерге эзим-арга черини шиникаас чечектери дег эң-не өңүр, чараш чайны күзедивис.

Тайгана ОЧУР.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, Индекс 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республикасының Чыраа болгаш “Шын” солун редакциязының коллективи.

Кол редактор Артур ХЕРТЕК.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: К.Сат, Е.Монгуш, Ч.Монгуш, А.Монгуш, С.Хертек, Т.Хертек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34, кол редакторнун орадакчызы — 3-33-91.

КИДИСТЕР: Нийтигел-политиктиг элдис — 3-39-15, көдээ ажыл-агый килдизи — 1-03-90, культура болгаш өөредилге элдизи — 1-03-88, чагаа килдизи — 1-03-87, улуттук болгаш медээлер килдистер — 3-34-98, компьютер эрээли — 3-36-82, бухгалтерия — 3-41-16.

Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94.

Солуну “Шын” солун редакциязының компьютер төвүнге өрзөн болгаш чыскааган. Неделяда үш катап үнер. Хем-ээли 2 парламал ама.

Тираж 5980. Чагыг 84.

АГАР САНЫВЫС: № 4070381040000010000 АКБ ОАО Банк “Тувакредит”, Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 3010181060000000729 БИК 049304729.

Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектеринин талазы-биле хоойлу-жудулгазын чорудулгазынга контроль болгаш бүрүткелиниң Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген.

Бүрүткеттирген дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация куркомитетинин типографиязынга парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыңан материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыптыңан саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харылаар.